

İSTANBUL'UN NAHİYE VE MAHALLELERİ (1453-1923)

MEHMET CANATAR*

Giriş

Fethedildikten sonra da başşehir olma vasfını sürdüren İstanbul, bu özelliği dolayısıyla Osmanlı idari taksimatı dışında tutulmuştur. Hususi bir mülki ve mali idare yapısına sahip kılındığı için de İstanbul'un mülki ve beledi hizmetleri doğrudan merkezî idare tarafından yürütülmüştür. Bu farklılıkları dolayısıyla İstanbul'un nahiye ve mahallelerini yapısı ve yönetimiyle birlikte ortaya koyabilmek, mevcut yazılı, çizili ve görsel her türden malzemeyi tam anlamıyla kullanmayı gerektirir.

İstanbul'un nahiye ve mahalleleri konusunun ağırlık noktasını Haliç, Marmara Denizi ve surların çevrelediği, nefis-i İstanbul veya Dersaadet denilen tarihî yarımada teşkil eder. *Belde-i Tayyibe* terimine nispetle "Bilad-ı Selase" denilen, kadılık bölgeleri şeklinde teşkilatlanmış ve zamanla şehirle bütünleşmiş olan Galata, Eyüp ve Üsküdar ise, konunun tamamlayıcı kısmını oluşturur.

Sultan Mehmed Han tarafından harap hâlde fethedilen şehrin imar ve iskânına, surların tamiri ve bazı sur kapılarının yenilenmesi gibi düzenlemelerle başlanarak "mamur bir şehir" algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Fetihle birlikte en yoğun iskânın liman ticaretine yakın Haliç sahillerinde başlamış olduğu, gelişimin istikametinin ise yamaçlara ve Marmara sahiline doğru olduğu görülür.¹

Fatih Sultan Mehmed, iskân ve inşaa politikası çerçevesindeki bütün uygulamalarıyla nahiye ve mahallelerin oluşumuna zemin oluşturmuştur. İskân noktasında fetih sonrası ilk işlerden biri, daha

sonra ismi Saray-ı Atık-i Âmire olacak olan sarayın yapılması olmuştur ki, bu bir anlamda "saray mahallesi"nin inşasıdır. Kendine ait esirlerin beşte birini Haliç'te ev vererek yerleştirmesi de, şehrin eski sakinleri için mahalle oluşturulması demektir. Aynı imkân fidyelerini ödeyen veya bunu taahhüt eden esirlere de sağlandı. Fetih sırasında saklanmış veya Galata'ya kaçmış olan halk, yerleştirilen esirlerle birlikte şehrin ilk Rum mahallesinin sakinleri oldu.

Şehrin ilk mahalleleri Bizans dönemi evlerinden oluşmuştur. Bizans dönemi kilise veya manastırlarından İslamî mabetlere dönüştürülen Ayasofya, Fatih, İmrahor İlyas Bey, Küçük Ayasofya, Fenarî İsa, Bodrum, Kocamustafapaşa, Atik Mustafa Paşa, Kalenderhane, Eski İmaret, Zeyrek Kilise, Kariye, Fethiye, Gül, Molla Güranî camileri ile Ahmet Paşa, Manastır, İbrahim Paşa, Sancaktar, Şeyh Süleyman, Sekbanbaşı İbrahim Ağa, Balaban Ağa, Şeyh Murat, Sinan Paşa, Odalar, Kefeli, Toklu İbrahim Dede, Acem Ağa mescitlerinden her birinin etrafında birer Müslüman mahallesi şekillenmiştir. Fetihle birlikte kilise ve manastırların bir kısmı derhâl, bir kısmı ise şehir iskân edildikçe cami veya mescide dolayısıyla birer mahalleye dönüştürülmüştü.

İLK MAHALLE TEŞKİLATI: NAHİYELER

İstanbul'un fethinin ardından Osmanlılar tarafından gerçekleştirilen mahalle organizasyonu, nahiye denilen ana birimler çerçevesinde olmuştur. Bu tabir idari anlamının dışında "yan, yöre, taraf, cihet, kenar, bölge" anlamlarına gelir. Şehircilikte bölge (*zone*) denilen şehir mıntıklarını ifade eder, yani birkaç mahalleyi ihtiva eden bir birimdir. İstanbul'da başlangıçta birkaç mahalleden meydana gelen nahiye sistemi dikkati çeker. Fetihden

* İstanbul Üniversitesi

¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskân ve Nüfusu*, Ankara 1958, s. 4, 85.

sonra büyük bir kadılık bölgesi hâline getirilen İstanbul'un kısımlarını oluşturan nahiyeler, XIX. yüzyıla kadar kadı tarafından tayin edilen naip vasıtasıyla yönetilen idari bölgeler hâlinindedir.

İstanbul şehrinin gelişimi, Büyük Çarşı, Sultanpazarı ve Saraçhane'den oluşan ticaret merkezlerinin kurulması yanında, padişah ve devlet adamlarının yaptırdığı külliyelerin, merkez kabul edilip buralarda nahiyelerin oluşmasıyla gerçekleşmiştir. Kanunî döneminden itibaren görülen 13 nahiyeden üçü padişah, yedisi devlet adamı paşa, biri tarikat şeyhi, ikisi de coğrafi çevre ismini taşımaktadır. Suriçi Bizans'ının da 13 "region" yani nahiyeden oluştuğunu biliyoruz.

İstanbul'da nahiyelerin oluşması Fatih'in, devlet erkânından, şehrin herhangi bir yerinde kendi isimleriyle anılacak bir bölge seçip orada cami, han, hamam ve pazar yeri inşa etmelerini istemesiyle başlamış görülmektedir. Onun emrine uyararak, paşaların, kendi külliyelerini inşa etmeleri sonucu, fetihten sonraki yetmiş yıl içerisinde on üç nahiyeye meydana gelmiş ve suriçi Osmanlı İstanbul'u şekillenmişti. Yavuz Sultan Selim nahiyesi oluştuktan sonra, külliye tesis eden paşaların ismiyle anılan herhangi bir nahiyeye teşekkül etmemiştir. İstanbul'un ilk nahiyelerinin, Ayasofya, Mahmut Paşa, Murat Paşa, Ebülvefa, Sultan Mehmet Han ve Topkapı nahiyeleri olduğu anlaşılmaktadır. Atik Ali Paşa, İbrahim Paşa, Sultan Beyazıt Han, Davutpaşa, Kocamustafapaşa ve Atik Ali Paşa (Çukurbostan) nahiyeleri ise II. Bayezid döneminde kurulmuştur. Bu nahiyelerle, şehir Fatih ve Aksaray'dan surlara doğru genişlemiştir. İstanbul'un son nahiyesi Sultan Selim Han nahiyesidir.

Ayasofya Nahiyesi: Şehrin ilk idari birimini oluşturur. Fatih Sultan Mehmed tarafından fethin hemen akabinde oluşturulan ve şehrin kuruluşuna esas teşkil eden nahiyedir.

Mahmut Paşa Nahiyesi: Mahmut Paşa Külliyesi için seçilen oldukça işlek bir bölgedir. Bu bölge bedesteni Tahtakale'ye ve Bahçekapı rıhtımına bağlamaktaydı. XIX. yüzyıla kadar en önemli ticaret merkezi olarak kalmıştır.

Murat Paşa Nahiyesi: Murat Paşa Külliyesi için seçilen ve Aksaray, Laleli, Cerrahpaşa, Langa ve Yenikapı bölgelerini kapsayan bir bölgedir. II. Bayezid döneminde büyük gelişme göstermiştir.

Ebülvefa Nahiyesi: Eski Saray ile Unkapanı Caddesi arasında yer almakta olup Haliç'e doğru uzanmaktaydı. Fatih, burada Şeyh Ebülvefa için cami ve zaviye yaptırmıştı. Molla Hüsrev, Hızır Bey, Molla Güranî tarafından yaptırılan mescitlerle seçkin bir yerleşim bölgesi olmuştur.

Sultan Mehmet Han Nahiyesi: Fatih'in, külliyesi için seçtiği yer harap hâldeki On İki Havari Kilisesi'nin bulunduğu bölgeydi. Bu külliye şehrin Haliç'e doğru genişlemesini sağlamıştır.

Topkapı Nahiyesi: Fatih'in inşa ettirdiği bilinen, Süfîler olarak da kaydedilen, Ereğli Mescidi çevresinde gelişen bir bölgedir. Beyazıt Bey ve Kürkcübaşı adlı iki caminin yapılmasıyla gelişme göstermiştir.

Sultan Beyazıt Han Nahiyesi: 1501-1505 yılları arasında Eski Saray'ın güneyinde yaptırılan külliye merkezli bir bölgeydi. Beyazıt Meydanı'ndan Kumkapı'ya, Divanyolu üzerinde Büyük Çarşı'dan Saraçhane'ye doğru uzanan bölgede yer almaktaydı. Nişancı Mehmet Paşa Külliyesi bölgede bir ikinci merkezi oluşturmaktaydı.

Atik Ali Paşa Nahiyesi: Divanyolu'nun bir bölümünde Atik Ali Paşa'nın yaptırdığı külliye çevresindeki beş mahalleden oluşmaktaydı.

Atik Ali Paşa Nahiyesi: Çukurbostan civarında Atik Ali Paşa'nın ismiyle anılan ikinci nahiyedir. Bu yüzden tahrir defterlerindeki sırasıyla İstanbul'un 3. ve 13. nahiyeleri aynı ismi taşır.

İbrahim Paşa Nahiyesi: Çandarlı İbrahim Paşa'nın Uzunçarşı'da yaptırdığı cami, medrese ve okul çevresinde oluşmuştu. Büyük Çarşı ile Haliç liman bölgesi arasında kalan kalabalık ticari bölgeyi içine almış, bazı mahalleleri Fatih devrinin zengin iş adamları tarafından kurulmuştu.

Davutpaşa Nahiyesi: Veziriazam Koca Davud Paşa tarafından meydana getirilen külliye merkez olmak üzere şekillenmiştir. Davud Paşa, kendi adıyla anılan Marmara kıyısındaki bölgeyi de inşa etmek suretiyle yerleşim alanı hâline getirmişti.

Kocamustafapaşa Nahiyesi: II. Bayezid dönemi sonlarında Müslüman yerleşiminin Silivrikapı yönünde genişlediği görülünce, Veziriazam Mustafa Paşa, Aziz Andreas Kilisesi'ni camiye çevirtmiş ve böylece Kocamustafapaşa nahiyesi ortaya çıkmıştır.

Sultan Selim Han Nahiyesi: Kanunî'nin babası Yavuz Sultan Selim namına yaptırdığı külliye çevresinde şekillenmiş, İstanbul'un son nahiyesidir.

MAHALLE SİSTEMİ

Oluşum ve Yapı

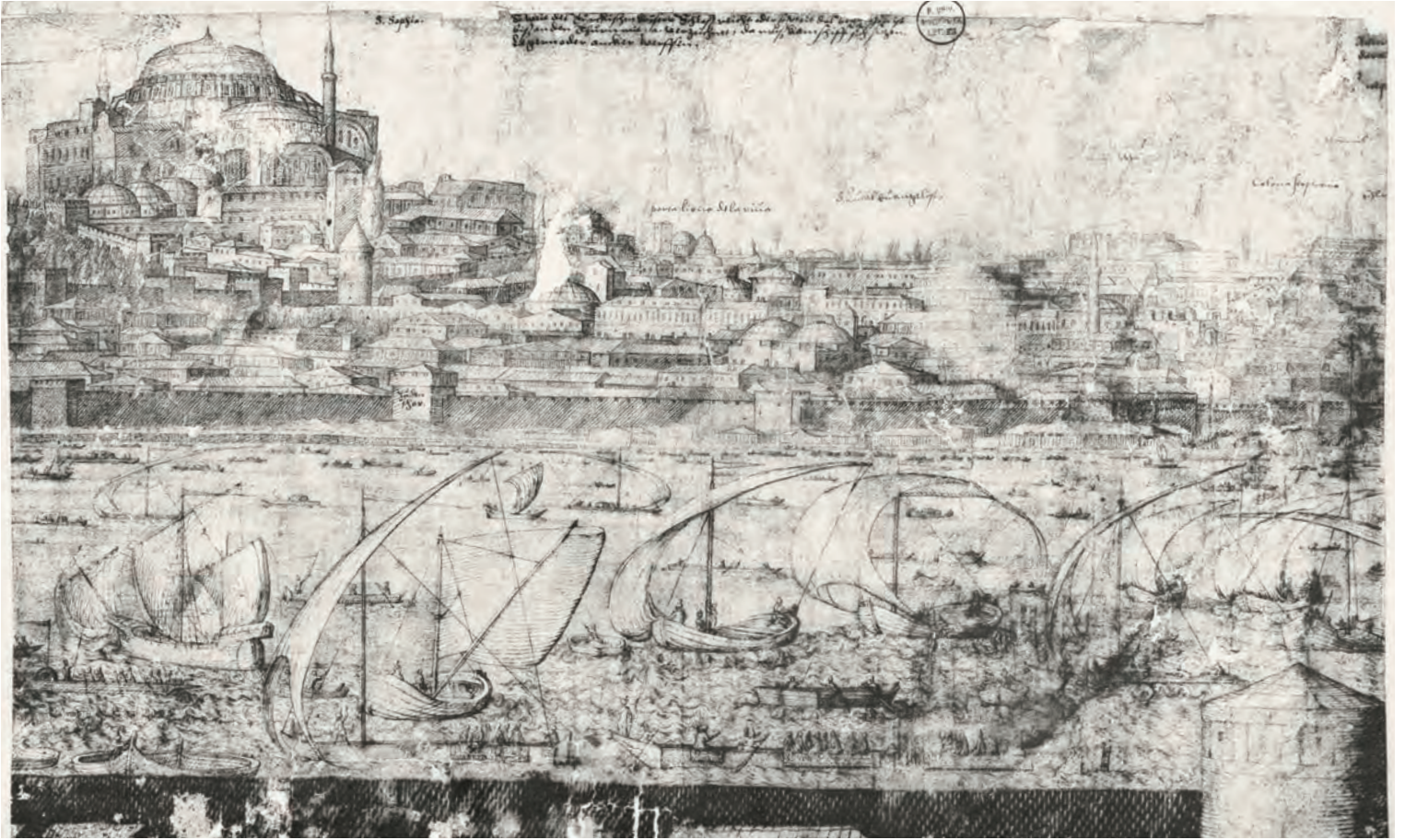
Osmanlı şehir ve kasabalarında mahalle birimleri bina ve insanların rastgele yoğunlaştığı alanlar değil, neden-sonuç ilişkilerine dayalı, sosyal ve coğrafi çevre itibarıyla belli bir düzen içerisinde oluşup gelişen alanlardır. Mahalle, dayanışma içinde aidiyet, yönetime katılım, hizmet

1- İstanbul: Suriçi, Galata ve şehri kuşatan surlar (Vavassore), XVI. yüzyıl

2- İstanbul panoraması (Bruyn)

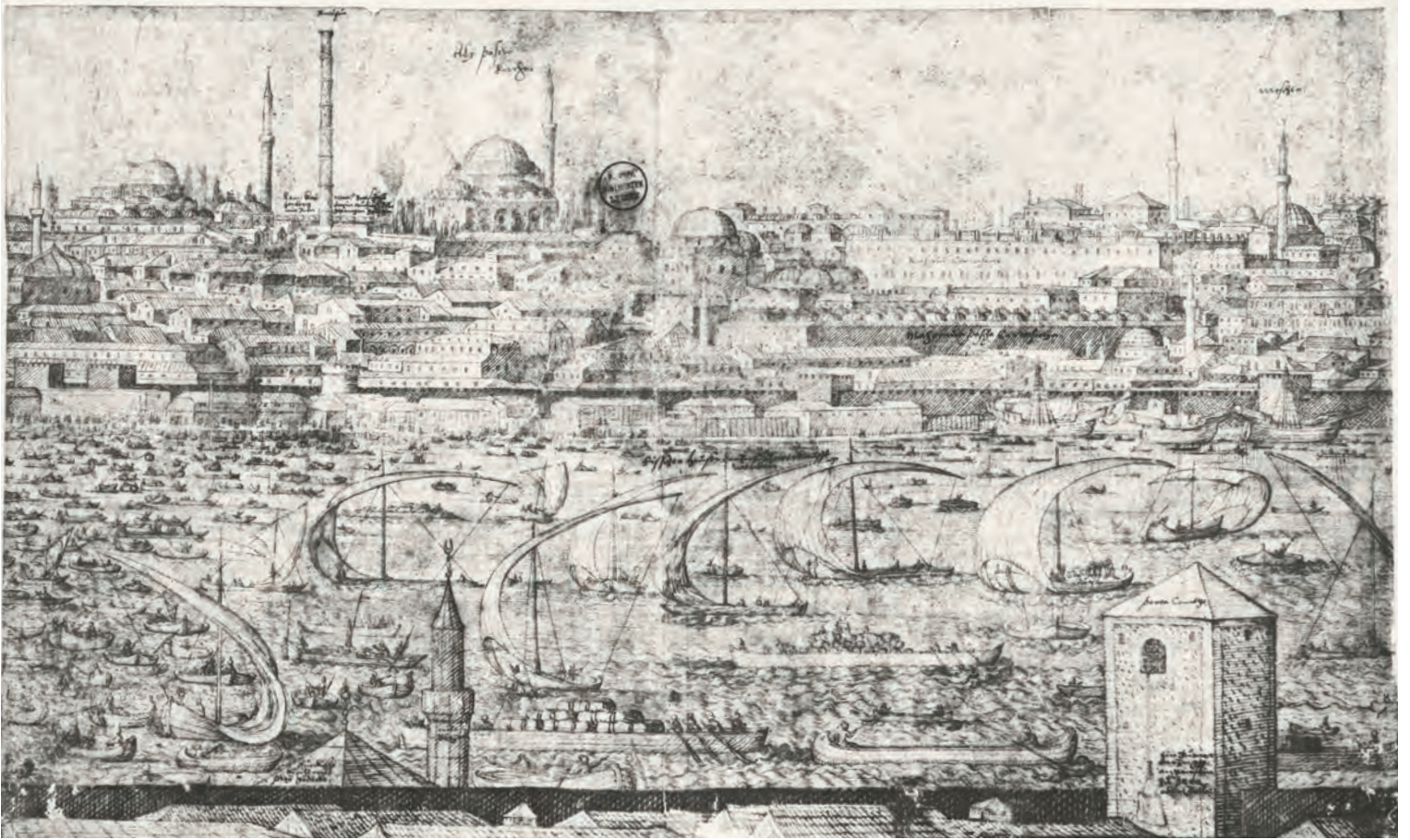

3- İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethinden sonra tesis edilen ilk nahiyelerinden Ayasofya (XVI. yüzyıl), (Lorichs)

Bir mahallenin genelde yirmi ile kırk, bazen altında veya üstünde haneden oluştuğu kabul edilir. Bir mahallede komşu olarak yaşayan ailelerin birçoğunun aynı zamanda akraba oldukları da görülür.

Mahallelerin idari ve sosyal yapılarının oluşumunda pek çok unsurdan söz edebiliriz. Devletin iskân politikası ile toplumun eğilimlerinden kaynaklanan bu unsurları şöylece sıralayabiliriz: Dinî kimlik ve tercihler, etnik kimlik ve tercihler, mesleki grup kimliği,

evlilik veya bekârlık, meskûn veya meskûn olmayan alanlara yerleşim, suriçi veya surdışına yerleşim, planlı veya plansız yerleşim, nüfus yoğunluğu veya azlığı, siyasi, askerî, sosyal ve ekonomik tercihler. Bunların her biri mahalle ve şehir oluşumunun neden veya nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurların nerede ve nasıl etkin olacağına kimi zaman siyasi irade ve devlet organları, kimi zaman halk veya ikisinin ortak iradesi tesir etmektedir.

4- Çemberlitaş ve çevresi (Lorichs)

Fetihten sonra şehre iskânı artırmak için arazi ve binaların mülk olarak verileceğinin ilanı üzerine çeşitli yerlerden gelen ahali, kira veya satın alma yoluyla metruk evleri işgal, harap ve boş yerleri iskân ederek mahalleler oluşturmuşlardı. Mesela, Fethiye Camii civarı cemaatinin çoğalmasi için yapılan arsa dağıtımında fuzuli arsa işgal etmiş olduğu tespit edilenlerin fazla aldıkları yerler 1594 yılında ellerinden alınarak taliplerine verilmişti. Keza, cemaatsiz kalmış bir kilise camiye çevrildiğinde etrafındaki boş arazi, her biri bir ev yapılacak kadar

parsellere ayrılıp bir Müslüman mahallesi kurulması amacıyla satılmaktaydı. Nüfusun az olduğu yerlerde bir cami veya mescidin yapılması da, yerleşimi teşvik etmiş, böylelikle yeni mahalleler ortaya çıkmıştır. Bu şekilde oluşan bir mahalle, “Yeni Mahalle” ismini almakta veya yaptıranın isminin yanında “cedid” ifadesi kullanılmaktaydı. Yaptırdığı mescit sayısınca mahalle oluşturanlar da vardı. Mahallelerin oluşmasında din çok önemli bir etkendi. Bu bağlamda mahalle, “aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte yerleştiği

5- Surlar ve Suriçi İstanbul'undan bir kesit (Lorichs)

şehir kesimi” şeklinde tanımlanır. Bu açıdan mahalle şehirleşmenin bir önceki evresi olan “dar mekânlı” bir cemaat hayatıdır. Halkın çeşitli kimliklere göre bölge ve mahallelere ayrılması, İslam şehrinin en önemli özelliği olarak vurgulanır. “Müslüman mahallesinde salyangoz satılmaz.” sözü ile suriçi İstanbul’un “müminler şehri”³ olarak nitelendirilmesi de, dinin mahalledeki yansıması olarak görülmelidir.

İstanbul’un gelişiminde izlenen ilke, Müslüman toplumun, dininin gereklerini rahatça yerine getirebilmesini ve İslam şehrinde yaşamanın kolaylıklarından faydalanabilmesini sağlamaktır. Bu ilke, gayrimüslim cemaatler için de geçerliydi. Şehrin hayatına destek olan ve mahallelinin refahını sağlayan ekonomik ve sosyal kurumlar ise, Ayasofya ve diğer dinî yapıların

vakıfları olarak ortaya çıkmıştır. Baştan itibaren şehrin ve mahallenin İslamî karakteri görünür kılınmaya ve İstanbul’a “kutsal bir İslam şehri” niteliği verilmeye çalışılmıştır. Halkın tasavvuf erbabına olan hissiyatı da, bir zaviye veya türbe çevresinde o zatın ismiyle mahalle kurulmasına yol açmıştır. Bu tür oluşuma Şeyh Ebülvefa, Şeyh Akşemsettin, Şeyh Sevindik-Koğacı Dede, Şeyh Mahmut Resmî mahalleleri örnek gösterilir.

Müslim ve gayrimüslim ahalinin başlangıçta iskân bölgelerindeki mahallelerde karışık olarak yaşadığı da görülüyordu. İstanbul’da farklı din ve mahallelere mensup insanlar, ibadet merkezleri birbirine yakın olmadıkça, birbirlerine yakın evlerde oturabiliyordu. Bir gayrimüslim hanesi, Müslümanların olduğu mahalleye “komşu” olabiliyordu. Bazı kesimlerin toplumun bütününden ayrı bir mahalleye kapanması, Osmanlı’da diğer İslam şehirlerinde görüldüğü gibi katı olmamıştır. Bu yüzden dinî ve etnik yapılar şehirde birbirine kapalı cemaatler hâlinde yaşıyordu.

³ İsmail Taşpınar, “Avrupalı Seyyahlar Gözüyle Osmanlı Döneminde İstanbul’daki Gayrimüslimler ve Dini Hayatlarına Dair Tespitler: XVI-XIX. Yüzyıllar Arası”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2010, sy. 47-48, s. 360.

6- İstanbul'un ilk nahiyelerinden Topkapı (Flandin)

Mahalle mescitleri genellikle, ileri gelen bir mahalle sakini tarafından yaptırılmış, zamanla bazıları camiye de dönüştürülmüştür. Mahalleye ismini vermiş olan şahsiyetlerin dinî kimliği ve tasavvufî yönü de mahallenin gelişmesinde oldukça etkiliydi. Mesela, Seyyid Emir Ahmet Buharî (ö. 922/1516) Mahallesi'nde, onun adına "mürit ve muhibleri" tarafından onlarca vakıf kurulmuştu.

XVI. yüzyılda suriçindeki mahallelerin yaklaşık %30'u Fatih, %50'si II. Bayezid devrine, %15'i ise 1512-1546 yılları arasına tekabül eder. XVI. yüzyılda yeni mahalle oluşumundaki sayılar daha düşüktür. Bu durum, artan nüfusun yeni mahalle oluşturmayıp önceden kurulan mahallelere yerleştiğini gösterir. Öte yandan, eski mahallelerde yerleşim sıklaştıkça, bazı mescit, kilise ve sinagoglar camiye çevrilip yeni mescit ve külliye inşaa edilmiş ve Bayrampaşa Deresi boyunca, surlara doğru daha önce iskân edilmemiş bölgelerde yeni mahalleler kurulmuştu.

XVII. yüzyıla kadar İstanbul'un gelişimi genellikle surların içinde süregelmiştir. XVI. asrın ikinci ve XVII. asrın ilk yarısında mahalleler surların dışına, Eyüp'e doğru genişledi. Aynı dönemde, Topkapı surları giriş kapılarının dışında da genişlemeler oldu. Mesela, Takyeci İbrahim Ağa Camii, Takyeci Mahallesi'nin kurulmasını sağlamıştı. Merkez Efendi Camii ve Zaviyesi ile Malkoç Mehmed Efendi'nin kurduğu Mevlevîhane de bölgeyi şenlendirmişti. XVII. yüzyılda Yedikule, Bayrampaşa Deresi, Yenibahçe surları civarı ve Langa bostan bölgesi hariç, suriçinin tamamıyla meskûn yerler olduğu görülür. Mahallelerin gelişme göstergelerinden biri de, vakıf sayılarının artışıdır. İstanbul suriçinde 1453-1521 tarihleri arasında kurulan 1.163 vakıf, 1546 yılında 2.515, 1600 yılında ise 3.265'e ulaşmıştı. XVI. yüzyılda sur kapıları civarında, Bayrampaşa vadisinde meydana getirilen vakıf sayısı bölgede yeni mahalle oluşumuna işaret etmekteydi.

Mahalle sakinlerinin, cami yaptırmak için dernek kurdukları da görülür. Bu girişim yeni bir mahallenin

7- Eyüpsultan Camii, iskelesi ve çevresi (Flandin)

oluşumuna adımdı. Mektep ve çeşmelerin de yerleşimi teşvik ederek mahalle oluşumunda önem taşıyan bir unsur olduğunu belirtmeliyiz. İstanbul'da yer alan her bir bina ve hizmet türü şehir yerleşimine ve çevresinde mahalle oluşumuna doğrudan veya dolaylı tesir eden yapılar olarak görülebilir. Yine İstanbul'a sürgün yöntemiyle yapılan yerleştirmeler, Müslim ve gayrimüslim mahallelerinin inşası ve oluşmasında büyük rol oynamıştır. Üsküplü, Tahtakale, Balat, Eyüpsultan, Kazancı gibi mahalleler bu yöntemle oluşmuştu. Bir mahalleden sayılabilmek için orada kesintisiz beş sene ikamet etmiş olmak gerektiğinden Müslim veya gayrimüslim sürgünler, ya dindaşlarının mahalleleri içinde bütünleşir veya zamanla yeni bir mahalle oluştururlardı.

Klasik İslam şehirlerinde ticaret ve ikamet alanları birbirinden ayrılmıştır. Genellikle özel ve kamu alanlarının ayrılması ihtiyacından doğduğu ileri sürülen bu yapının, halkının günlük hayatıyla devletin yakından ilgilenmemesi sonucu ortaya çıktığı da kabul edilir. Mahallelerin muhtar bir hüviyet elde etmiş olması da buna bağlıdır. Zira devletin kontrol mekanizması çoğunlukla ticari alanlarda ve merkezde

kendini gösterirken, mahalleler işlerini kendileri yerine getirmekte, bu ise mahalle halkı arasındaki dayanışmayı artırmaktaydı. İstanbul'da ticaret alanlarının bulunduğu mahalleler, Mahmutpaşa gibi ya hiç ikametgâh bulunmayan veya ticaretin öncelik taşıyıp ikamet alanlarının en düşük seviyeye indiği Eminönü, Çarşı gibi yerlerdi.⁴

Halkın mahallî örgütlenmesinde, tercihini ticaret ağırlıklı bir yaşama alanı belirleme yönünde kullanması neticesinde Balıkpazarı, Bozahaneler, Lonca gibi bazı mahalleler ticari merkezler çevresinde oluşmuştur. Bazı meslek grupları da kendi mesleklerinin ismini taşıyan Demirciler, Vezneciler, Çıkrıkçılar gibi mahalleler oluşturmuşlardır. Öte yandan şehrin ticaret ve sanat kesiminde kendini gösteren mesleki gruplaşmalar, mahallelere yansımamakta, bir mahallede boyacı, ekmekçi, berber, kalaycı gibi çeşitli mesleklerden insanlar bir arada yaşamaktaydı. İkamet esasına dayanan mahallelerde her türlü inşaat devletin kontrolü altındaydı.

⁴ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, çev. M. Ali Kılıçbay ve Enver Özcan, Ankara 1986, s. 43.

8- Haliç'in iki yakası: Yavuz Sultan Selim, çevresi ve karşı (Lorichs)

Bu çerçevede, evler iki kattan yüksek olmayacak, sokağa doğru saçak ve çıkıntı yapılmayacaktı. Ucuz maliyeti dolayısıyla mahallelerdeki evlerin çoğu ahşaptı. XVI. yüzyılda görüldüğü üzere ev ihtiyacı yüzünden, ikamet alanlarındaki büyük bahçeli saraylar yıkılıp yerlerine bitişik ahşap evler yapılmıştı. Mahallelerde 1725 yılında Müslümanlar için 12, zimmî ve Yahudiler için 9 zirâ olan evlerin yükseklik ölçüsü, 1817 tarihli bir talimatla 14 ve 12 zirâ çıkarılmış, Tanzimat'tan sonra tamamen kaldırılmıştı. Gayrimüslimler Müslüman mabedi yakınında ev inşa edemez, buradaki bir evde oturamazlardı.

İstanbul mahallelerinde görülen evler beş ana kategori hâlinde ele alınabilir: Öncelikle odalar, bekârlar tarafından kullanılmak içindi. İkinci olarak mahalle evleri, yaklaşık 400 arşın alan kaplayan, orta hâlli halkın yaşadığı, bir veya iki katlı ahşap veya kerpiç evlerdi. Üçüncü kategoriye oluşturan bahçeli evler, bir veya daha fazla evden mürekkep, içerisinde ahır, fırın, hamam, kiler, bahçe, kuyu ve çeşme bulunan ikametgâhlardı.

Dördüncü olarak saray denilen ikametgâhlar, devlet adamları ve zengin tüccarlara ait büyük konaklardı. Son olarak kasır ve yahılar ise sultan ve beyzadelerin surdışında bahçe veya orman içine yaptırıldıkları mekânlardı. Bundan dolayı İstanbul'un şehir ve mahalle düzeyinde yerleşimi, Anadolu'ya Türk ve İslam kimliği kazandırmakla sonuçlanan yerleşme modeli ile belirli ölçüde benzerdir.

İstanbul'da mahallelerin zamanla Müslüman ve Hristiyanlar arasında el değiştirebildiği de bilinmektedir. Bu değişimde, orada oturanların başka bir yerleşim bölgesini tercih etmesi gibi sebepler söz konusuydu. Nitekim İstanbul surları dâhilinde kalan tek Katolik zümre olup Edirnekapı'da iki kiliseleri bulunan Kefeli aileler, zamanla Galata'ya göçünce bu kiliseler Kefeli ve Odalar ismi verilerek camiye çevrilmiş ve etrafı birer Müslüman mahallesine dönüşmüştü. 1597'de Valide Camii'nin yapımına başlanması üzerine Eminönü Yahudilerinin, yaklaşık 100 hane hâlinde, kendilerine

9- Soğukçeşme Sokağı, sokak sakinleri ve Ayasofya imareti (Lewis)

ev verilmek ve vergi muafiyeti getirilmek suretiyle Hasköy'e taşınmasıyla boşalan muhitin, bir Müslüman mahallesine dönüştüğü anlaşılmaktadır. 1727'de ise, Balıkpazarıkapısı dışında yaşayan Yahudilere, mülklerini Müslümanlara satarak diğer Yahudi mahallelerine taşınmaları bildirilmişti. Bunun aksi de vaki idi: 1636'da Langa'da Kâtip Kasım Mahallesi'nde Müslüman evlerinin sayısının, gayrimüslimler tarafından satın alınmak suretiyle 300'den 33'e indiği görülmekteydi. Bu ve benzeri durumlarda çıkarılan fermanlarda, Müslüman evlerinin Hristiyanlara satılmasının yasak olduğu ve Hristiyanların surdışında ev yapmaları belirtilmekteydi. Mahallelerin kimlik değiştirmesi, aynı dinden olup farklı yapılanmalar hâlindeki kimliklerin bir araya gelmesine de neden olabiliyordu. Mesela 1633 ve 1660 yangılarından kaynaklanan iskân yeri değişikliği ihtiyacı nedeniyle, yüz küsur yıldır ayrı yaşayan Romaniot, Sefarad ve Karaî Yahudi cemaatleri tek cemaat hâline dönüşmüştü.

Müslüman mahallelerinin çoğu küçük sakin bir iki sokak veya çıkmazdan oluşmakta, bu sokakların biraz genişçe ve hareketli yerinde ise bir küçük cami veya

mescit bulunmaktaydı. İstanbul sokakları için önemli bir husus; şehrin tabii topoğrafyasına çok uygun olduğu için sokakların beş asır boyunca genişletme dışında mühim bir değişim göstermemesidir.⁵ 1876 yılında dahi sokaklar Fatih devri özelliklerini korumaktaydı. Zira yangınlar sonrası yapılanma süreçlerinde eski sokak düzeni hep muhafaza edilmeye çalışılmıştı.

Osmanlı döneminde sokaklar, mahallelerin oluşumuna, kullanımına ve gelişimine çoğu defa olumsuz etkisi olan bir unsur olarak gösterilir. Zira sokakların darlığı nedeniyle İstanbul'da sık sık çıkan yangınların söndürülememesi, şehri derinden etkilerdi. İstanbul sokakları ramazan aylarında dışarıdan gelen binlerce dilenciyle dolar, gayrimüslimler arasında Müslümanlığı seçenler at üzerinde sokak sokak dolaştırılırdı. İstanbul umumiyetle eğri büğrü çıkmaz sokaklarla da doluydu. Çıkmaz sokakların açılması ve geniş cadde ve meydan oluşturulması için ilk defa 1839'da planlar yapılmış ancak 1865'ten sonra uygulamaya konulabilmişti.

5 Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri*, s. 56.

Plansız şehirleşmenin örneği olarak gösterilen çıkmaz sokakların, İstanbul'da, mahallelere yabancı girişini engelleyerek sakinlerin mahremiyet ve güvenliğinin sağlanmasını kolaylaştırdığı görülür. Toplumsal hayatın bütün ihtiyaçlarının karşılandığı her mahalle, çıkmaz sokaklara açılan bir ana caddeyle bölünüyordu. Üst katlarda sundurma uygulaması, evlerin sokaklara taşmasına, zaten dar olan sokakların loş ve havasız dehlizlere dönüşmesine yol açıyordu. Karşılıklı evlerin üst kısımlarının birbirine yakınlığı sebebiyle kediler damdan dama atlayabilmekteydi.⁶ Yine dar sokaklar sebebiyle taşımacılık daha çok Haliç'ten deniz yoluyla yapılmaktaydı. XVI. yüzyıl belgelerinden anlaşıldığı üzere sokaklarda kaldırım mevcuttu. Evliya Çelebi İstanbul, Eyüp, Tophane ve Kasımpaşa sokaklarının tamamının kaldırımını olduğunu kaydeder. Kaldırımın yapım ve onarımı, mahalle yönetiminin kaldırımıcılar lonca kethüdası ile yaptığı anlaşma ile sağlanırdı. Ana caddelere kaldırım döşeme giderleri hükümet, yan sokakların ise mahalle sakinleri, dükkân sahipleri ve vakıf mütevellileri tarafından karşılanırdı. Çıkarılan fermanlara rağmen sokakların bakımsız ve pis olduğu hâkim kanaattir. Gece sokak aydınlatması olmadığından dışarı çıkması gerekenler fener taşımak durumundaydı. İstanbul'un büyük caddeleri bile 1879'dan itibaren aydınlatılmaya başlandı. XIX. yüzyılda şehrin en önemli caddesi olan Divanyolu, ancak 3-3,5 m. genişliğindeydi.

Gayrimüslim mahalleleri, öncelikle eskiden beri İstanbul'da yaşayanların belirli mekânlara yerleştirilmesi ile oluşmuştur. Kilise, manastır ve sinagogların olduğu yerlerin aynı zamanda birer gayrimüslim mahallesi hükmünde olduğunu özellikle belirtmek gerekir. Zira bir mabet etrafında ruhani ve idari birimler olarak örgütlenmek, bir mahalle oluşturmak demektir. Bu durum Müslümanlar için de aynıydı. Gayrimüslimlerin mahalle yapısı, Müslümanların mahalle oluşturma şekilleriyle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Fatih döneminde sürgün yoluyla Aksaray ve Karaman'dan getirilenlerin yerleştirildikleri yerlerde oluşturdukları mahalleler ile aynı dönemde Patrik Hovakim başkanlığında Bursa'dan getirilip Samatya ile Kumkapı taraflarında Ermenilerin oluşturdukları mahalleler de, Belgrad'ın fethinden sonra sahaya yerleştirilenlerin oluşturdukları Belgrad Mahallesi de, aslında dinleri farklı, birbirinin aynı yapılarıdır.

⁶ Bertrand Bareilles, *İstanbul'un Frenk ve Levanten Mahalleleri Pera-Galata-Banliyöler*, çev. Ali Berktaş, İstanbul 2003, s. 35.

İster eskiden beri İstanbul'da yaşayanlar olsun, ister sonraki uygulamalarda ve devirlerde İstanbul'a getirilenler veya kendiliğinden gelenler olsun, gayrimüslimler, kendi içlerinde bütünlüklerini sürdürebilecekleri şekilde mahalleler teşkil etmişlerdir. Mahalle ile *cemaat* kavramı birbiriyle örtüşüyordu. Bu yüzden, cemaatlerin mahalle oluşturmaları, taşıdıkları kimlik ile doğrudan ilişkili olarak ve bu kimliği muhafaza edecekleri şekilde gerçekleşmiştir. İstanbul şehrinde, Ermeni, Rum, Latin gibi bir etnik kimlik altında veya Hristiyan, Yahudi gibi bir dinî kimlik altında mahalleler oluşumundan söz edilebileceği gibi; Karaîler veya Marranolar gibi etnik, Katolik ve Rabbanîler gibi mezhebî, Seferadlar gibi coğrafi bağlılık esasında bütünlüklerini sürdürebilecekleri bir yapı içerisinde mahalle oluşumu da mümkün olmuştur. Gayrimüslim mahallesi oluşturan yapılar, geldikleri yerlere göre isimlendirilmiş veya kendileri öyle bilinmelerini sağlamışlardır. Mesela XVII. yüzyıl ortalarında Ohri, Karaferye, Yanbolu, Cakacı cemaati gibi isimlerle anılan Yahudiler gibi. Gayrimüslimlerin İstanbul suriçinde umumiyetle Balıkpazarı, Bahçekapı, Unkapanı, Edirnekapı, Balat, Fener, Narlıkapı, Kumkapı, Topkapı, Samatya Kapısı, Belgratkapı, Bahçekapı, Çıfıtıkapısı, Yedikule gibi, Haliç Limanı ve sahil kesimlerinde mahalle yapısı oluşturdukları görülmektedir. Surdışında ise Hasköy, Kasımpaşa, Galata, Mumhane, Beşiktaş, Ortaköy, Kuzguncuk ve Üsküdar'da bulunuyorlardı. Buldukları çevreye cami inşa edilmesi veya şehirde çıkan yangınlar, gayrimüslimlerin Müslüman mahallelerinden uzaklaşarak Galata'ya kaymalarına yol açmıştır. XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Rum, Ermeni ve Latinler, Galata ve Üsküdar'daki çeşitli mahallelere dağılmışlardı.

Mahallelerin Yönetimi: İdareciler ve Sosyal Gruplar

Mahallî yönetimde asıl amaç yaşanılabilir bir yer oluşturmak, güvenlik, temizlik ve düzeni sağlamak ve korumaktır. Osmanlı şehirlerinde mahallenin en önemli özelliği iktisadi, mali ve idari yönden kendi içine kapalı en küçük "temel yönetim birimi" olmasıdır. Osmanlı mahallesi sınıf ve statü farkına göre değil etnik ve dinî farklılığa göre biçimlenmiş fiziki bir mekân niteliği taşımaktaydı. Bir paşa konağının karşısında bir vakıf kâtibinin küçük evi, ilmiye ricalinden birinin konağının yanında mahalle suyolcusunun kulübesi bulunabilmekte, statü farklılıklarına rağmen komşuluk temelinde ilişkiler sürdürebilmekteydi.

Mahalleleri birbirinden ayıran keskin bir sınırın varlığı gözlenmezdi. Mahalle halkı birbirine müteselsilen kefil olduğu gibi, meydana gelen bir

10- Galata çeşmesi, çevresindeki yerleşim alanı ve semt sakinleri (Flandin)

olayın aydınlığa kavuşturulmasında ve doğan bir zararın karşılanmasında da müştereken sorumluydu. Mahallelerde çıkan yangının söndürülmesi bile ilgili mahallenin doğrudan sorumluluğu altındaydı. Mahalle, üyelerinin ortak bir mabette ibadet ettiği ve nüfusu yaklaşık 1.000 kişiden oluşan yerleşim birimi olarak belirtilir. 1864 *Vilayet Nizamnamesi*'nde mahalle, ev sayısı dikkate alınarak "en az elli haneden oluşan bir yerleşim birimi" şeklinde tarif edilmiştir. Mahallelerde vergi yükümlüsü reaya kayıtlara, buldukları mahallelere göre ismen yazılmış, oturdukları binaların hangi mahalle sınırları içinde bulunduğu belirlenmiştir. Bu durum mahalle yönetiminin merkezî yönetimin denetimi altında olduğunun da göstergesidir.

XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar mahallenin idari yapı ile bağlantısını sağlayan mahalle yöneticilerinin en önemli kişisi, mahalle mescitlerinde imam ve müezzin; camilerde imam, müezzin ve hatiplerdi. Gayrimüslim mahallelerinde ise yöneticiler papaz ve hahamlardı. Haham, hahambaşının; papaz da, Patrikhane'nin temsilcisiydi. Ancak uygulamada bu görevi, Hristiyan mahallelerinde kocabaşların yerine getirdiği veya papazın bu sıfatla anıldığı görülür. Yahudi taifesinin yetkilisi hahamın durumu da papaz gibiydi. Zira burada kocabaşı mukabili olarak "cemaatbaşı" ve ona yardımcı olan "cemaat kâhyası" bulunmaktaydı. Mahalle imamı resmî otoritelerle olan bütün ilişkilerde mahallenin temsilcisiydi. İmam, padişah beratıyla hizmete alındığından "askerî" zümreden

11- İstanbul'da bir mahalle pazarı (Millingen)

sayılmakta, görevi boyunca raiyyet ve avarız vergilerinden, 1826'ya kadar da askerlik hizmetinden muaf tutulmaktaydı. İmamın mevkidaşı olan kocabaşılardan da vergiden muaf olduğunu biliyoruz. Padişahın emirleri kadı tarafından imamlara aktarılır veya münadilerce pazar yerleri ve caddelerde ilan edilirdi. İmam; cemaatine yönelik dinî ibadet ve eğitim hizmetleri yanında, mahalledeki sosyal düzenin, fahişe kadınlar ile bunlarla nikâhlananların mahalleden ve İstanbul'dan çıkartılması dâhil ahlaki asayişin sağlanmasından ve mahallenin idareye olan yükümlülüklerini yerine getirmesinden de sorumlu idi. İmam, üzerine düşen ödevleri yapmayan fertleri resmî makamlara, özellikle kadıya bildirmek mecburiyetindeydi.

İmamlar, yabancıların mahallede barınmalarını, suçluların kaçmasını önlemekle ve güvenliği sağlamakla da görevliydi. İmamın bunu gerçekleştirebilmesi yolunda, 1579 yılından itibaren mahalle sakinlerinin birbirine kefil olmaları istenmişti. İmam, beldenin mülki ve beledi amiri durumundaki kadıyı temsil görevini üstlenen bir memurdu. Bu açıdan, mahalledeki doğum, ölüm, evlenme gibi olayları kaydetmek, mahalleye gelenleri kayıt altına almak, ikamet ve kimlik belgeleri tanzim etmek, bazen gayrimüslimlerin de olmak üzere nikâh, talak ve anlaşmazlıklarıyla ilgili işlemleri yapmak görevlerindendi. İmam ve mevkidaşlarının, görev ve hizmet alanlarıyla ilgili olarak tesis ettikleri işlemler dolayısıyla pek çok bilgi

ve belge üretmek durumunda oldukları ve bunu bir ölçüde gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Ancak bu görevleri, ne imam ne de papaz ve hahamların hakkıyla yerine getirdiği söylenebilir. Zira bunlardan günümüze intikal eden arşiv malzemesi birkaç istisna dışında yoktur. Kasap İlyas Mahallesi'ne ait kayıtları tesadüfen satın almak suretiyle, 1770'ten itibaren bu mahalleye yerleşen Arapkirli insanların nasıl bir yapı ve yaşayış sergilediği konusunda Cem Behar, mühim bir tablo ortaya koymuştur.⁷ Zamanında düzenlenmiş olsa bile bu bilgi kaynakları devamlılık arz etmediği gibi sonraki yöneticilere de intikal etmiyordu. Mahallede her şey imamın iznine bağlıydı. Bir kimsenin mahalleye yerleşebilmesi için sakinlerden birinin ve imamın kefaleti şarttı. İmamın belki de en önemli görevi mahalle halkına düşen vergilerin paylaştırılıp toplanması işini yürütmektir. Bu görev imamların nüfuzunu artırıyor. Gayrimüslim mahallelerinde de, vergilerin toplanması görevi din adamlarına verince, XVIII. yüzyılda Patrikhane'nin üstlendiği sorumlulukla birlikte patriklik bürokrasisi de artmıştı. İmamların dinî hizmetler yanında yönetim hizmeti ağırlıklı konumu, Tanzimat Devri'ne kadar değişmemiştir. II. Mahmud döneminden itibaren, mahallelerde imam-kadı hiyerarşisi yıkılmaya; imamın bağlı olduğu kadı idari fonksiyonu ile beledi hizmet alanını kaybetmeye başlayınca, onun kadar olmasa da mahalle imamları da yönetici vasfını yitirmeye başladı. Mahalle yönetiminde imam, müezzin ve hatip dışında, kadıya bağlı olarak çalışan naip, ihtisab ağası, subaşı, mimarbaşı, ehl-i vukuf, kassam, şehir subaşı, çöplük subaşı, asesbaşı gibi maiyyeti de mahalle yönetimi ile ilgili görevlileri teşkil etmekteydi. Mahallelerde, loncaları oluşturan şeyh, kethüda, yiğitbaşı ve ehl-i hibre dışında, müteveli, bekçi ve saka, çöpçü ve tulumbacı gibi görevliler de ön planda idi. II. Mahmud devrinde Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra şehrin güvenlik, vergi ve mahalle düzeni açısından yeniden yapılanma ihtiyacı ortaya çıkmıştı. 1827'de Dersaadet ve Bilad-ı Selase'de yapılan nüfus sayımı sonucunda, nüfus artışı ile işsizlik ve serserilik arasında ilişki olduğu görülmüş, bunun için şehre giriş çıkışlar kontrol altına alındığında imamların denetimindeki mürur tezkirelerinde yolsuzluk yapıldığı anlaşıncı 1829'da muhtarlık teşkilatı uygulamaya geçirilip her mahalleye iki muhtar tayin edilmiştir. Gayrimüslim mahallelerinde, bu dönemde kocabaşlar yer yer görevlerine devam etmekte

birlikte, muhtara mukabil atananlara kâhya deniyordu. Bu yüzden İstanbul'da muhtarlık teşkilatının kurulması "Mahallelere köy kâhyaları dikildi." şeklinde algılandı. Muhtarlıkların tesisinde, imamların vazifelerini hakkıyla yürütememesi, usulsüzlüklerin önüne geçmek, mahallelere ve dolayısıyla şehre göçü kontrol etmek, mahalleye giriş çıkış hareketlerini takip etmek, güvenliğini sağlamak, dedikoduları önlemek gibi birçok amaç vardı. Genel güvenliği mahallelerde yeniçeri kollukları sağlıyordu. Kimseye fenalık edilmemesi ve kavga çıkmaması için yasakçı ve zaptiyeler her yerde mevcuttu. Her mahalle için muhtar seçilmesi, sivil yerel idarecilerin devletçe tanınmaları yolunda atılan ilk adımdı.

Gayrimüslim mahallelerinde muhtarlık yapısına tam olarak geçilmesinin, Müslüman mahallelerine göre bir müddet sonra başladığı anlaşılmaktadır. Mahallelerde muhtarlık teşkilatı kurulmaya başlanınca muhtar, imama göre daha yetkili bir yönetici konumuna gelmiştir. Mahalle muhtarlıklarının kurulmasına ilk olarak İstanbul'da başlanmış, muhtarlıklar yaygınlaşınca vergilerin salınması ve toplanması, mahallelerin güvenlik işleri ve belediye hizmetleri muhtarlara bırakılmıştır. Yeni yapıda muhtar bütün mahallenin, imam da muhtarın kefilidir. 1864 tarihli *Vilayet Nizamnâmesi*'nde en az elli hane bir mahalle olarak kabul edilmiş, ihtiyar meclisleri kurulmuş, mahalle muhtarlıkları denetlenmeye başlanmıştır.

Genel kolluk hizmeti merkezî idareye ait olmakla birlikte, her mahallenin bir bekçisi vardı. XVI. yüzyılda mahalle sakinleri bu ödevi sırayla yerine getirirlerdi. Ancak daha sonraları mahalleli, ücretli bekçi (*pasban*) tutmaya başladı. Mahalle sakinlerinin başvurusu ve kadının resmî yazısı ile mahalleye tayin edilen bekçiler imamların, daha sonraki yıllarda muhtarların emrinde, mahallenin güvenlik işleriyle meşgul olur, muayyen bir kıyafetle görev yaparlardı. Mahalle bekçileri o mahallenin vekilharcı olarak da nitelendirilir, saka bekçiye yardımcı olur, bazen bekçi ve sakalık aynı şahısta toplanırdı. 1695 tarihli bir kanuna göre her mahalle, ellerinde fenerle mahalleyi gözleyip, yatsı namazından sonra burada dolaşan yabancıları tutuklama yetkisine sahip, sadakati kefillerle garanti edilen iki bekçi tutmak zorundaydı. Mahalle bekçisi, iftar tepsilerini fakir ve düşkünlere götürmesi, sahurda davul çalıp mani söyleyerek halkı uyandırması, mahalle çocuklarıyla bayramda alay oluşturup dolaşması gibi unsurlarla İstanbul folklorunun da vazgeçilmez bir karakteri, mahallelinin eli ayağı idi.

⁷ Cem Behar, *İstanbul'un Bir Mahallesinin Portresi: 16.-19. Yüzyıllar*, Ankara 2006.

Mahallelerde temizlik işleri, resmî görevlilerin denetimi altında, her mahallenin halkı ve bazı esnaf tarafından yürütülürdü. Bekçiler gibi, sonraları mahallelerde çöpçüler de istihdam edildi. Her mahalle iki veya üç çöpçünün maaşını ödemekle yükümlüydü. Çöplerin ortadan kaldırılması çöplük subaşı denilen görevlinin ödevi olup bu işi sözleşme ile “arayıcı” esnafı denilen gruba yaptırır, ev çöplerini toplama hakkını onlara vermesi mukabilinde belli bir meblağ da alırdı. Arayıcılar çöpleri sepetlerle toplar, işe yarayacak şeyleri ayıklayıp satmak üzere tutar, kalanı denize dökerdi. Çöp ve molozlar genellikle Langa kıyısı veya Odunkapısı yakınında “bokluk” diye bilinen yerlerden dökülürdü. Süpürücü denilen kimseler ise mahallenin ortak mekânlarının temizliğini yapar ve ücretleri mahalleli tarafından karşılanırdı.⁸ Mahalle aralarının temizliğinden ise imamlar sorumlu idi.

Yangın hadisesi ile daha sık karşılaşan bazı mahalleler yangına karşı kullanılacak ekipman tedarik etmek zorundaydı. Bu yüzden 1874’te düzenli itfaiye kuruluncaya kadar, 1868 senesinde her mahallede birkaç genç erkekten oluşan bir tulumbacı takımı oluşturuldu. Tulumbacı da beğçi gibi mahallenin en renkli tiplerindendi. İstanbul’da tulumbacılar ait kahvehane bile vardı.

İSTANBUL MAHALLELERİ: ADLAR VE TARİHİ SÜREÇ

Fatih devri sonlarında İstanbul suriçinde 181, Eyüp’te 8, Kasımpaşa civarında 2, Galata’da 61, Boğaziçi ve Üsküdar’da ise 10 olmak üzere toplam 262 mahalle tespit olunmaktadır.⁹ Bu dönemde mahallelerin Fatih ve Saraçhane civarı ile Haliç çevresinde oldukça yoğun ve sıkışık hâlde bulunduğu, Marmara sahillerinin seyrek, Yedikule ve kuzeyinin ise oldukça tenha olduğu belirlenmiştir.¹⁰

İstanbul’un mahalle ve semt isimleri konusunda yapılan bir çalışmada, bu isimlerden çoğunun menşeinin bilinmekte olduğu belirtilerek nerelerden kaynaklandığı ortaya konmuştu.¹¹

1600 yılı itibarıyla suriçi İstanbul’da 13 nahiye ve 226 mahalle bulunmaktaydı. Nahiye isimlerinden

Ayasofya ve Topkapı isimleri buldukları bölgeden kaynaklanmakta, diğerleri Mahmud Paşa, Ali Paşa, İbrahim Paşa, Sultan Bayezid Han, Şeyh Ebülvefa, Sultan Mehmed, Sultan Selim, Murad Paşa, Davud Paşa, Mustafa Paşa ve Ali Paşa şeklinde bir kişinin ismi ile anılmaktaydı.

İsimler dikkate alındığında görülen iki umumi yapı şöyledir: Nahiye ismi (aynı ismi taşıyan bir cami, yine aynı ismi taşıyan bir mahalle) ve mahalle ismi (aynı ismi taşıyan bir mescit veya cami). Nahiye düzeyinde bunun istisnaları Sultan Selim ve Topkapı’dır. Sultan Selim nahiyesinde aynı ismi taşıyan bir cami bulunmakla birlikte aynı isimli bir mahalle oluşmamıştır. Topkapı’da ise aynı isimli ne cami ne de mahalle olduğu görülür. Mahalle düzeyinde istisnalar daha fazladır.

Mahalle isimleri büyük ölçüde bir isimden ibaretti. Bu isimler Üstat Mimar Sinan, Üstat Mimar Hayrettin, Üstat Kemal el-Harrât, Bıçakçı Üstat Acem Ali, Kürkcübaşı, Ahî Durmuş, Camcı Kara Ali, Nahlbend Hasan gibi bir meslek veya ticaret grubu mensubu, Dizdarzade Mehmet Çelebi, Yazıcı Murat, Abdi Subaşı, Cebecibaşı, Müneccim Sadi, Suhte Sinan gibi bir devlet görevlisi olabilmekteydi. Bir isimden ibaret olmayan iki, hatta üç isimden oluşan mahalle isimleri de bulunmaktaydı.

-İhtiyaç durumunda bir mahallenin ikiye ayrılabilirdi veya birden fazla mahallenin bir mahalle hâlinde birleştirildiği de görülür. Mahallelerin birleştirilmesine örnek olarak, 1546’da tek olan mahallelerden Camcı Kara Ali Mahallesi’nin 1600 yılında Kalenderhane ile Hacı Teberrük Mahallesi’nin de Voynuk Şüca ile bir mahalle hâline getirilmesini gösterebiliriz. Bu durum, mahallelerin tespit ve tavsifi konusunda idari tasarrufun bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Bu isimlendirmeler gerçekten iki ayrı mahallenin tek mahalle kabul edilmesi şeklinde olduğu gibi, farklı zamanlarda veya eşzamanlı olarak aynı mahallenin farklı isimlendirilmesinden de kaynaklanabiliyordu.

226 mahalleden 24 tanesi cami esaslı mahalle idi. Bu durum her nahiyede Cuma kılınan en az bir cami olduğunu gösterir. Öte yandan başlangıçta mescit esaslı mahalle iken mescidin yerine daha büyük bir ibadethane inşasıyla camiye dönüşen, bu şekilde mahalle isminin de dönüştüğü yerler olmuştur. Mesela Hacı Üveys Mescidi ile Cezerî Kasım Paşa Mescidi 1546-1600 yılları arasında camiye dönüşmüştü. Mahalle isimleri, çok büyük ölçüde dinî ibadet merkezleri olan mescitlere bazen da camilere istinat etmekte ve yaptırın kişinin adını taşımaktadır. İstanbul’da mahalle isimlerinin yaklaşık %90’i, o mahallenin mescit veya camiini yaptıran kişinin ismidir.

⁸ Tarkan Oktay, *Osmanlı’da Büyükşehir Yönetimi: İstanbul Şehremaneti*, İstanbul 2011, s. 10.

⁹ Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri*, s. 10-69.

¹⁰ Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri*, s. 56.

¹¹ Semavi Eyice, “İstanbul’un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme”, *TM*, 1965, c. 14, s. 211-216.

Bunun yanında Kemal Paşa Türbesi etrafında şekillenmiş bir mahallenin olduğu da görülebilmektedir. Mahalle isimlerinin cami, mescit veya türbe gibi bir yapıya isnat edilmeksizin kullanılan biçimleri de mevcuttur. Buna örnek olarak Abdi Çelebi, Arap Tacettin, Suhte Sinan, Alemî Bey, Güngörmez gibi yirmi kadar mahalle gösterilebilir.

Mahalle isimlerinde göz önünde bulundurulması gereken hususlardan biri de bazı mahallelerin resmî isminin yanında ikinci bir isimle daha tanınıyor olmasıdır. Mesela Hüseyin Ağa Camii Mahallesi (Küçük Ayasofya), Hüseyin Çelebi Mescidi Mahallesi (Kara Kedi), Üstat Ali Mahallesi (Acem Alisi), Mehmet Çelebi Mescidi Mahallesi (Dizdarzade), Kemal-i Nahhas Mahallesi (Halayıkçı Kemal), Mehmet Paşa Camii Mahallesi (Nişancı Paşa), Çakırcıbaşı Mescidi Mahallesi (Avcıbaşı) olarak şöhret bulmuştu. İstanbul'da 226 mahalle içerisinde Dâye Hatun, Dâye Hatun (Hundî Hatun), Kiçi Hatun, Hacı Hatun ve Melek Hatun şeklinde 5 adet kadın ismi taşıyan mahalle olduğu gibi, surdışında da kadın ismi taşıyan mahalleler bulunmaktaydı. Mahalle isimlerinde aynı ismi taşıyan farklı kimseler olabildiği veya ayrı yerlerde mescit yaptırmış olan Sinan Ağa gibi, aynı kişinin isminin farklı mahallelere verildiği de olurdu.

Fatih'in saltanatı sonunda İstanbul'da 182 olarak tespit edilen mahalle sayısı, gayrimüslim mahalleleri hariç 1546'da 219'a, 1600'de 226'ya yükselmişti. 1546-1600 arasındaki 54 yıl içerisinde İstanbul mahallelerinden bazıları fevkalade bir değişim ve gelişim göstermiştir. Bu gelişme mahallede tesis edilen vakıf sayısı ile orantılıdır. Mesela Kürkçübaşı Mahallesi'ndeki vakıf sayısı 11'den 51'e yaklaşık beş kat, Sancaktar Hayrettin Mahallesi'nde ise

İSTANBUL MAHALLELERİNİN LİSTESİ*

Acemoğlu Mescidi	Divane Ali Bey Mescidi	Mescidi-Fatih	Libs Manastırı
Ahi Çelebi Camii	Dülgerzade Camii	Hoca Piri Mescidi	Mahmud Paşa Camii
Ahmed Paşa	Edirne Kapısı	Hoca Rüstem Mescidi	Manastır Mescidi
Akbıyık Camii	Edirneli Yahudiler	Hoca Teberrük	Manisalı Mehmed
Akseki Mescidi	Efdalzade Mescidi	Mescidi	Paşa Camii
Ak Şemseddin Mescidi	Emin Bey Mescidi	Hoca Üveys Mescidi	Mehmed Paşa
Alemî Bey Mescidi	Emin Sinan Mescidi	Hoşkadem Mescidi	Mescidi
Ali Fakih Mescidi	Elvanzade Mescidi-	Hubyar Mescidi-Âşir	Mercan Ağa Camii
Altı Mermer Mescidi	Unkapanı	Efendi	Mesih Paşa Camii
Altı Poğaçça Mescidi	Elvanzade Mescidi-	Hubyar Mescidi-	Mimar Ayas Camii
Arslanlu	Demirkapı	Cerrahpaşa	Mimar Kemaloğlu
Ayasofya Camii	Eski İmaret Camii	İbn Meddas Camii	Mehmed Mescidi
Avcı Bey Mescidi	Ereğli Mescidi	İsa Kapısı	Mimar Sinan Kumrulu
Aya Kenisası	Fatih Sultan Mehmed	İshak Paşa Camii	Mescid
Baba Hasan Alemî	Fenai Mescidi	İskele Kapısı	Mimar Sinan Mescidi
Mescidi	Fener Kapısı	İyulahirna	Mirza Baba Mescidi
Baklalı Kemaleddin	Fil Damı	Kalenderhane Camii	Molla Aşkî Mescidi
Mescid	Güngörmez Mescidi	Kanlı Mescidi	Molla Fenari Mescidi-
Bala Mescidi	Günkoz Kapısı	Karakedi Mescidi	Bali
Balaban Ağa Mescidi	Gureba Hüseyin Ağa	Kara Şems Mescidi	Molla Fenari Mescidi-
Balat	Mescidi	Kasab Demirhan	Ahmed Paşa
Balık Pazarı	Hacı Bayram Haftanı	Mescidia	Molla Gürani Camii
Başçı Mahmud	Mescidi	Kasab İlyas Mescidi	Molla Gürani Mescidi
Mescidi	Hacı Halil Mescidi-	Katib Muslihuddin	Molla Gürani Mescidi
Bayezid Ağa Mescidi	Tahtakale	Camii	Molla Hüsrev Camii-
Beyceğiz Mescidi	Hacı Halil Mescidi-	Katib Sinan Mescidi	Vefa
Bezzaz-ı Cedit	Unkapanı	Kazani Sa'di Mescidi-	Molla Hüsrev Mescidi
Mescidi	Hacı İlyas Mescidi	Aksaray	Molla Kestel Camii
Bodrum Mescidi	Hacı İsa Mescidi	Kazani Sa'di Mescidi-	Molla Şeref Mescidi
Bozahaneler	Hacı Küçük Ahmed	Kumkapısı	Molla Zeyrek Camii
Cami-i Kebir-i Cedit	Çelebi Mescidi	Kemal Paşa Mescidi	Muhyiddin Kocevi
Can Alıcı Kenisası	Hacı Muhyiddin	Keyci Hatun Mescidi	Mescidi
Çakır Ağa Mescidi-	Mescidi	Kirmasti Mescidi	Muhtesib İskender
Aksaray	Hacı Timur Mescidi	Kırk Çeşme	Mescidi
Çakır Ağa Mescidi-	Hacı Timurtaş Mescidi	Kız Ahmed Efendi	Murad Paşa Camii
Laleli	Halil Paşa Bergosu	Tekyesi Mescidi	Mustafa Bey Mescidi
Çakır Ağa Mescidi-	Haraccı Kara	Kızıl Minare Mescidi	Nahilbend Mescidi
Çarşı	Muhyiddin Mescidi	Kız Taşı Mescidi	Nallı Mescidi
Çıkrıkçı Kemaleddin	Hızır Bey Mescidi	Koğacı Dede Mescidi-	Nevbahar Mescidi
Mescid	Hoca Alaaddin	Çarşanba	Nevbethane
Daye Hatun Mescidi	Mescidi-Çelebioğlu	Koğacı Dede Mescidi-	Nişancı Camii
Daye Hatun Camii	Hoca Ferhad Mescidi	Aksaray	Nuri Dede Mescidi
Debbağ Yunus	Hoca Hamza Mescidi	Kum Kapısı	Odun Kapısı
Mescidi	Hoca Hayreddin	Lala Hayreddin	Oruc Gazi Camii
Demirciler Mescidi	Mescidi-Atlama Taşı	Mescidi	Orya Kapısı
	Hoca Hayreddin	Langa	Perakende Kasım

Mescidi Pirincci Sinan Mescidi Saman Veren Mescidi- Uzun Çarşı Saman Veren Mescidi- Mercan Samatya Kapısı Sancakdar Hayreddin Mescidi Sarı Bayezid Mescidi Sarı Musa Mescidi Sarı Nasuh Mescidi Sarı Timurci Mescidi Seyyid Hasan Mescidi Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi Sekbanbaşı Yakub Ağa Mescidi Selçuk Sultan Mescidi Servi Mescidi Seydi Ali Silivri Kapısı Sinan Ağa Mescidi Sofular Mescidi Suhte Sinan Mescidi Sultan Pazarı Şeref Ağa Mescidi Şeyh Mahmud Resmî Mescidi Şeyh Vefa Camii Şeyh Mehmed Geylani Camii (Tahta Minare Mescidi) Taht-ı Kal'a Tarsus Mescidi Toklu Dede Mescidi Top Yıkığı Unkapanı Uzun Şüca Mescidi Uzun Yusuf Mescidi Üsküblü Camii Üskübiye Mescidi Vasiliko Kapısı Voynuk Şücaeddin Mescidi Yarhisar Camii	Yavaşca Şahin Camii Yavuz-Er Sinan Camii Yüz Eri Oğlu Mescidi Eyüb Mahalleleri¹ Abdülvedüd Camii Camii-i Kebir Mahalesi Fethi Çelebi Camii Kasım Çavuş Mescidi Mehmed Bey Mescidi Otakcibaşı Mescidi Sofular Mescidi Ulica Baba Mescidi Kasımpaşa Mahalleleri² Sarı Lutfi Mescidi Taht Kadısı Mescidi Boğaziçi Mahalleleri³ Kabataş Ekmekcibaşı Mescidi Rum Ali Mescidi Kuru Çeşme Rumeli Hisarı Paşmakçı Şücâeddin Anadolu Hisarı Mescidi Üsküdar Mahalleleri⁴ Rum Mehmed Paşa Camii 1 Ayverdi, <i>Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri</i> , s. 53-54, 66. 2 Ayverdi, <i>Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri</i> , s. 54, 66. 3 Ayverdi, <i>Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri</i> , s. 55-56, 69. 4 Ayverdi, <i>Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri</i> , s. 56, 69.	Toygar Hamza Mescidi Salacak Galata Mahalleleri⁵ Abayıcı Hacı İlyas Abdi Fakih Ankaravi Mescidi Alaperde Andon Oknale Artabilmez Ases Mehmed Bali Reis Başçı Ahi (Revvas) Berber Mihal Bereketzade Mescidi Cami Deli Mihal Ermeniler Ermeni Ekmekci Ermeni Fenavüç Ermeni Hoca Ker Ermeni Şadi Bey Eski Lonca Frenk Agabi Frenk Agrifo Frenk Andon Mansur Frenk Batışto Frenk Karlo Frenk Kapani Fikron Frenk Kuyumcu Dominiko Frenk Baris Frenk Petrofroş Hacı A'ver Mescidi Hacı Hamza Hamamcı Hacı Mübarek İskandil Kasım Reis İskender Kethüda Kalafatçılar Reisi Kestine 5 Ayverdi, <i>Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri</i> , s. 54-55, 67-69.	Kalafatçı Pisanle Kal'a-i Cedide Kapıcı İlyas Kaptan İbrahim Paşa Karaköy Çarşısı Kemal Reis Korne Kosta Koperye Kûmiler Kürkcü Hızır Lonca Manol Duranço Makrameci Manolverdi Melek Hatun Midillili Zozi Okcu Musa Mescidi Papazoğlu San Benito Sepetci Yorgi Silahi Hammaloğlu Mehmed Süleyman Nahhas Şehsüvar Mescidi Tanrıvermiş Ağa Urgancılar Vasiliko Yagomno Yekçeşm Yakub	3'ten 23'e yaklaşık sekiz kat artmıştı. Vakıfların sahip olduğu nakit ve akarın artışı da doğrudan ve dolaylı olarak mahallenin gelişimine katkı demektir. Öte yandan 1546-1600 arasında Ayasofya, Mahmut Paşa, Ali Paşa ve İbrahim Paşa nahiyelerinde hiç yeni mahalle oluşmadığı, Sultan Beyazıt Han nahiyesinin kuruluş esnasında mevcut olmayan mahallesinin bu dönemde oluştuğu ve suriçi İstanbul'da sadece yedi yeni mahalle kurulduğu vurgulanmalıdır. 1600 yılından Cumhuriyet'e kadar olan dönemde mahalle sayılarının inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülür. Bunda en çok yangın ve siyasi hadiseler rol oynamış olmalıdır. 1600'den sonra mahalle sayılarında artışın bir süre daha devam edip 1634'te toplam 292 mahalleye çıktığı, 1672'de ise 253'e düştüğü anlaşılan Müslüman mahallesine mukabil, 24 gayrimüslim mahallesi mevcuttu. XVII. yüzyıl ortalarında suriçinde Evliya Çelebi'nin 9.990 Müslüman, 304 Rum, 657 Yahudi, 17 Frenk ve 27 Ermeni mahallesi ¹² olduğunu belirtmesi makul ve mümkün değildir. 1855 yılından itibaren İstanbul'da belediye teşkilatı yapısına geçilince mahalle teşkilatında radikal değişiklikler de gündeme gelmekte gecikmedi. Yeni yapıda daha önce suriçinde mevcut nahiyeler, sayısı azaltılmak suretiyle belediye dairesi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1868 yılında çıkarılan <i>Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi</i> ile İstanbul 14 belediye dairesine ayrılarak, bunlar; Ayasofya, Aksaray, Fatih, Eyüp, Kasımpaşa, Beyoğlu, Beşiktaş, Mİrgun, Büyükdere, Beykoz, Beylerbeyi, Üsküdar, Kadıköy ve Adalar olarak belirlenmiştir.
---	--	--	--	---

¹² Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, s. 44.

1871'de ise suriçinde 284 Müslüman, 24 Rum, 14 Ermeni ve 9 Yahudi olmak üzere toplam 331 mahalle ile surların dışında 256 mahalle bulunuyordu.¹³ Bu tarihte bütün İstanbul'da toplam mahalle sayısı 587 idi. 1877 *Dersaadet Belediye Kanunu* ile İstanbul'da belediye dairesi 14'ten 20'ye çıkarıldı. Bunlardan ilk yedi daire İstanbul suriçini teşkil eden eski 13 nahiyeye karşılık gelmekteydi. Bu düzenlemeye göre şu belediyeler görülmektedir: Beyazıt, Sultanahmet, Fatih, Samatya, Eyüp, Beyoğlu, Hasköy, Beşiktaş, Arnavutköy, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere, Beykoz, Anadoluhisarı, Beylerbeyi, Yeni Mahalle, Doğancılar, Kadıköy, Adalar ve Makriköy.

Önceki düzenleme bir yıl sürdükten sonra belediye sayısı 1878'de 20'den 10'a indirildi. Bu on belediye, Beyazıt, Fatih, Cerrahpaşa, Beşiktaş, Yeniköy, Beyoğlu, Büyükdere, Kanlıca, Üsküdar ve Kadıköy idi. 1886 yılında İstanbul suriçinde 194 mahalle bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁴ Surdışıdaki İstanbul mahallelerinin durumu ise şöyleydi:

Eyüpsultan kasabasında 29 mahalle bulunurken, ona bağlı Hasköy'ünde 3, Kasımpaşa ve çevresinde de 22 olmak üzere toplamda Eyüp bölgesinde 54 mahalle mevcuttu.¹⁵

Galata içi ve dışında 15 mahalle yer almakta iken, ona bağlı Tophane'de 19, Beşiktaş'ta 11 olmak üzere Galata'da toplam 45 mahalle bulunmaktaydı.¹⁶ Boğaziçi Rumeli cihetinde 11 mahalle bulunurken, Boğaziçi Anadolu cihetinde mahalle yoktu.¹⁷ Üsküdar kasabasında, merkezde 25, ona tâbi Kadıköy'de 3 olmak üzere toplam 28 mahalle yer almaktaydı.¹⁸

Netice olarak Eyüp, Galata, Üsküdar ile Boğaziçi'nin Rumeli ve Anadolu cihetlerinde toplam 138 mahalle mevcuttu. Bir mukayese yaptığımızda mahalle sayısı itibarıyla suriçi İstanbul'daki mahalle sayısının surdışı İstanbul'un tamamından fazla olduğu, toplamda ise bütün İstanbul'da 332 mahalle bulunduğu görülmektedir.

1908 yılında yeniden 20 belediyeli yapıya geri dönmüş ancak bu düzenleme de dört yıl sürmüştü. Buna göre İstanbul'daki belediyeler şu sayıda mahalleleri ihtiva ediyordu:¹⁹

¹³ Halil İncalcık, "İstanbul (Türk Devri)", *DİA*, XXIII, 229.

¹⁴ Ahmed Nezih Galitekin (haz.), *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul Câmi, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütübhâne, Matbaa, Mahalle ve Selâtin İmâretleri*, İstanbul 2003, s. 28-109.

¹⁵ Galitekin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, s. 126-142.

¹⁶ Galitekin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, s. 142-154.

¹⁷ Galitekin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, s. 154-161.

¹⁸ Galitekin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, s. 162-175.

¹⁹ Atatürk Kitaplığı'nda henüz tasnif edilmemiş matbu bir listeden elde edilmiştir.

1600'DE İSTANBUL SURİÇİ MAHALLELERİNİN LİSTESİ*

I- Ayasofya Camii Nahiyesi (17 Mahalle)

Ayasofya Camii Mahallesi
İshak Paşa Mescidi Mahallesi
Sinan Ağa Mescidi Mahallesi
Akbiyik Mescidi Mahallesi
Güngörmez Mahallesi
Nahlbend Hasan Mescidi Mahallesi
Hüseyin Ağa Camii Mahallesi
Uzun Şüca Mescidi Mahallesi
Sinan Ağa Mescidi Mahallesi
Hace Rüstem Mescidi Mahallesi
Firuz Ağa Mescidi Mahallesi
Üsküplü Mescidi Mahallesi
Hayrettin Bey Mescidi Mahallesi
Hüseyin Çelebi Mescidi Mahallesi
- Kara Kedi
Dâye Hatun Mescidi Mahallesi
Hace Sinan Mescidi Mahallesi
Hace Üveys Mescidi Mahallesi

II- Mahmut Paşa Camii Nahiyesi (9 Mahalle)

Mahmut Paşa Camii Mahallesi
Şeref Ağa Mescidi Mahallesi
Dâye Hatun Mescidi Mahallesi
Kasım Paşa el-Cezerî Mescidi Mahallesi
Serv Mescidi Mahallesi
Hace Sinan Mescidi Mahallesi
Sahaf Süleyman Mescidi Mahallesi
Hubyar Mescidi Mahallesi
Küçük Hacı Ahmet Mescidi Mahallesi

III- Ali Paşa Camii Nahiyesi (5 Mahalle)

Ali Paşa Camii Mahallesi
Ahmet Paşa el-Fenarî Mescidi Mahallesi
Emin Sinan Mescidi Mahallesi
Mehmet Çelebi ed-Defterî Mescidi Mahallesi (Dizdarzade)
Üstat Mimar Hayrettin Mahallesi Camii

IV- İbrahim Paşa Camii Nahiyesi (10 Mahalle)

İbrahim Paşa Camii Mahallesi
Ağa-i Mercan Mescidi Mahallesi
Yeni Bezzaz Mescidi Mahallesi
Yavaşca Şahin Mescidi Mahallesi
Samanviran Mescidi Mahallesi
Hace Hamza Mescidi Mahallesi
Sarı Demirci Mescidi Mahallesi
Hacı Timurtaş Mescidi Mahallesi
Hacı Halil Mescidi Mahallesi
Çelebioğlu Mescidi Mahallesi

V- Sultan Beyazıt Han Camii Nahiyesi (24 Mahalle)

Sultan Beyazıt Camii Mahallesi
Ahî Turmuş Mahallesi
Çakır Ağa Mahallesi
Hace Pîrî Mescidi Mahallesi
Halıcı Hasan Mescidi Mahallesi (Kalcı Hasan)
Divane Ali Bey Mescidi Mahallesi
Kemal-i Nahhas Mescidi Mahallesi (Halayıkçı Kemal)
Çadırcı Ahmet Mescidi Mahallesi
Hacı İshak es-Serrâc Mescidi Mahallesi
Süleyman Ağa Mescidi Mahallesi
Emin Bey Mescidi Mahallesi
Soğan Ağa Mescidi Mahallesi
Sinan Bey Kâtib-i Matbah Mescidi Mahallesi
Yakup Bey Reis-i Sekbânân Mescidi Mahallesi
Mehmet Paşa Camii Mahallesi (Nişancı Paşa)
İshak Bey Reisülcerrahin Mescidi Mahallesi
Kasım Bey Mescidi Mahallesi (Sufiler Mescidi)
Mimar Kemaloğlu Mescidi Mahallesi
Kâtip Bâli Mescidi Mahallesi (Kızıltaş)
Mevlana Kestelli Camii Mahallesi
Kemal Paşa Türbesi Mahallesi

Balaban Ağa Mescidi Mahallesi
Camcı Kara Ali Mescidi Mahallesi
ve Kalenderhane Mahallesi
Kuyumcu Bahşayış Mescidi
Mahallesi

**VI- Ebülvefa Camii Nahiyesi
(13 Mahalle)**

Ebülvefa Camii Mahallesi
Mevlana Hüsrev Mescidi Mahallesi
Sarı Beyazıt Mescidi Mahallesi
Kâtip Şemsettin Mescidi Mahallesi
Hızır Bey Çelebi Mescidi Mahallesi
Hace Hayrettin Camii Mahallesi
Sinan Bey Mescidi Mahallesi
(Yavuzeroğlu)
Kara Mehmet el-Haraççı Mescidi
Mahallesi
Hacı Halil Mescidi Mahallesi
İbn Papas Mahallesi
Hace Sinan Mescidi Mahallesi
Hace Teberrük Mescidi Mahallesi
ve Voynuk Şüca Mahallesi
Sekbanbaşı İbrahim Bey Mescidi
Mahallesi

**VII- Sultan Mehmet Han Camii
Nahiyesi (42 Mahalle)**

Sultan Mehmet Han Camii
Mahallesi
Seyyid Ahmet el-Buharî Mescidi
Mahallesi
Hace Hayrettin Mescidi Mahallesi
Pirincî Sinan Mescidi Mahallesi
Hace Üveys Mescidi Mahallesi
Hacı İvaz el-Kassâb Mescidi
Mahallesi
Üstat Kemal el-Harrât Mescidi
Mahallesi
Sarı Nasûh Mescidi Mahallesi
Nukreci Bâlî Mescidi Mahallesi
(Karaköy Mahallesi)
İskender Paşa Mescidi Mahallesi
Mustafa Bey Mescidi Mahallesi
Dülgeroğlu Mescidi Mahallesi

Mimar Üstat Ayas Mescidi
Mahallesi
Firuz Ağa Mescidi Mahallesi
Haydarhane Mescidi Mahallesi
Muhtesip Karagöz Mescidi
Mahallesi
Hacı Hoşkadem Mescidi Mahallesi
Baba Hasan Mescidi Mahallesi
Mevlana Emin Nurettin Mescidi
Mahallesi
Ferhat Ağa Mescidi Mahallesi
Mevlana Mağnisavî Çelebi Mescidi
Mahallesi
Şeyh Süleyman Halife Mahallesi
Mevlana Hacı Hasanzade Mescidi
Mahallesi
Hacı Ali Mescidi Mahallesi
Bıçakçı Üstat Acem Ali Mahallesi
Papuççuoğlu Mescidi Mahallesi
Şeyh Muhyiddin el-Kocevî Mescidi
Mahallesi
Üsküplü Mescidi Mahallesi
Hacı Muhyiddin Mescidi Mahallesi
(Sivriköz)
Mevlana Hüsrev Mescidi Mahallesi
Gül Camii Mahallesi
Mevlana Ali Çelebi el-Müftî
Mescidi Mahallesi
Âşık Paşa Mescidi Mahallesi
Hacı Ferhat Mescidi Mahallesi
Altıpoğaça Mescidi Mahallesi
Yarhisarzade Mescidi Mahallesi
Haraççı Muhyiddin Mescidi
Mahallesi
Mevlana Şeyh Âbid Çelebi Mescidi
Mahallesi
Şeyh Resmî Mescidi Mahallesi
Mevlana Ahî Çelebi Mescidi
Mahallesi
Mevlana Üstat Mimar Sinan
Mescidi Mahallesi
Hasan Paşa Mescidi Mahallesi

**VIII- Sultan Selim Han Camii
Nahiyesi (8 Mahalle)**

Şeyh Koğacı Dede Mescidi
Mahallesi
Taç Beyzade Mescidi Mahallesi
Cebecibaşı Mahallesi
Hacı Yunus ed-Debbağ Mescidi
Mahallesi
Abdi Subaşı Mahallesi
Çerakçı Hamza Mescidi Mahallesi
Hacı Şüca el-Mismârî Mescidi
Mahallesi
Beycügezoğlu Mescidi Mahallesi

**IX- Murat Paşa Camii Nahiyesi
(24 Mahalle)**

Murat Paşa Camii Mahallesi
Mevlana Hüsrev Mescidi Mahallesi
Kızıl Minare Mahallesi
Oruç Gazi Mescidi Mahallesi
Garip Yiğitler Ağası Mescidi
Mahallesi
Alemî Bey Mahallesi
Çakır Ağa Mescidi Mahallesi
(Sufiler)
Çakır Ağa Mescidi Mahallesi
Koğacı Dede Mescidi Mahallesi
Abdullah Ağa Reisülbostaniyyin
Mescidi Mahallesi
Tahta Minare Mescidi Mahallesi
(Kemal Bey Mescidi)
Kâtib Muslihittin Mescidi Mahallesi
Hacı Ahmet Mescidi Mahallesi
Kemal Bey Mescidi Mahallesi
(Tahta Minare)
Hacı Bayram Mescidi Mahallesi
Kazgancı Satı Mescidi Mahallesi
Suhte Sinan Mahallesi
Tahta Minare Mescidi Mahallesi
Şirmerd Çavuş Bey Mescidi
Mahallesi
Mevlana Gürânî Camii Mahallesi
Başçı Hacı Mahmut Mescidi
Mahallesi
Etmekçioğlu Mescidi Mahallesi
Sarı Musa Mescidi Mahallesi

Kiçi Hatun Mescidi Mahallesi

**X- Davut Paşa Camii Nahiyesi
(14 Mahalle)**

Davut Paşa Camii Mahallesi
Hubyar Mescidi Mahallesi
Abayıcızade Mescidi Mahallesi
Kasap Hacı İlyas Camii Mahallesi
Hacı Pîrî Mahallesi
Kürkçübaşı Mahallesi
Mustafa Bey Mescidi Mahallesi
(Canbaz Mustafa)
Toptaşı Mescidi Mahallesi
Nurlu Dede Mescidi Mahallesi
Seydi Halife Mescidi Mahallesi
Sarı Nasûh Mescidi Mahallesi
Saraç Doğan Mescidi Mahallesi
Mimar Şüca Mescidi Mahallesi
Macunî Mescidi Mahallesi

**XI- Mustafa Paşa Camii Nahiyesi
(28 Mahalle)**

Mustafa Paşa Camii Mahallesi
Hacı Hatun Mescidi Mahallesi
Canbaz Mustafa Bey Mescidi
Mahallesi
Kavak Mescidi Mahallesi
Gülcıyan Mescidi Mahallesi
(Çerakçı) (Hasan Paşa)
İlyas Bey Camii Mahallesi (Koca
Emir-i Ahur)
Ahmet Dede Mescidi Mahallesi
(Hacı Hüseyin Mahallesi)
Arap Tacettin Mahallesi
Mirza Baba Mescidi Mahallesi
Muslihittin-i Kâtib-i Bevvabin
Mescidi Mahallesi
Sancaktar Hayrettin Mescidi
Mahallesi
Arabacı Beyazıt Mescidi Mahallesi
Zinççi Kemal Mahallesi
Aydın Kethüda Mescidi Mahallesi
Hace Muhyiddin Mescidi
Mahallesi
Üstat Ali Mescidi Mahallesi (Acem
Alisi)

Tersisli Mescidi Mahallesi
Hacı Evliya Mescidi
Mahallesi
Yazıcı Murat Mahallesi
Melek Hatun Mahallesi
Simkeş Hacı Mescidi
Mahallesi
Yusuf Fakih Mescidi
Mahallesi
Çavuş Hacı İbrahim Mescidi
Mahallesi
Koruk Mahmut Mescidi
Mahallesi
Seyyid Ömer Camii
Mahallesi
Abdi Çelebi Mahallesi
Bâb-ı İstemad Mahallesi
Yedikule Mahallesi

Mahallesi (Mevlana Ahaveyn)
Akseki Mescidi Mahallesi
Mimar Derviş Ali Mahallesi
Kâtip Muslihittin Camii
Mahallesi (Altımermer)
Tahta Minare Mescidi
Mahallesi
Muhyiddin el-Hammamî
Mescidi Mahallesi
Hacı Kasım Mescidi
Mahallesi
Hacı İsa Mescidi Mahallesi
Suk-ı Balat Mescidi
Mahallesi
Mevlana Aşkî Mescidi
Mahallesi
Çakırcıbaşı Mescidi
Mahallesi (Avcıbaşı)
Hacı Ali Mescidi Mahallesi
Hacı İlyas el-Haşşâb Mescidi
Mahallesi
Hacı Pîrî Mescidi Mahallesi
Keçeci Pîrî ve Karabaş
Mahallesi
Mimar Sinan Ağa Mahallesi
ve Latif Çelebi Mahallesi
İstemad Mescidi Mahallesi

**XII- Bâb-ı Top Nahiyesi
(8 Mahalle)**

Kürkçübaşı Camii Mahallesi
İskender Bey Mescidi
Mahallesi
Çavuş Muslihittin Mescidi
Mahallesi
Sufiler Mescidi Mahallesi
Beyazıt Bey Camii Mahallesi
Ereğli Mescidi Mahallesi
Mustafa Çelebi ed-Defterî
Mescidi Mahallesi
Müneccim Sadi Mahallesi

**XIII- Ali Paşa Camii
Nahiyesi (24 Mahalle)**

Ali Paşa Camii Mahallesi
Hatice Sultan Mescidi
Mahallesi
Hacı Mehmet Mescidi
Mahallesi
Kasım Bey Mescidi Mahallesi
Akşemsettin Mescidi
Mahallesi
Hacı Hasan Mescidi
Mahallesi (Debbağoğlu)
Efdalzade Mescidi Mahallesi
Mehmet b. Kasım Mescidi

* Bu liste aynı tarihli *İstanbul Vakıfları Tahrir Defterî*'nden oluşturulmuştur.

12- İstanbul'un yerleşim alanlarını gösteren 1880 tarihli plan (C. Stolpe, İÜ., Nadir Eserler Ktp., Haritalar Bölümü)

PLAN von CONSTANTINOPEL

vorstädten, dem Hafen und einem Theile des Bosphorus.

Aufgenommen und gezeichnet

C. STOLPE

Nach den vortheiligen Veränderungen berechnigt bis zum Jahre 1880

13- Ayasofya ve çevresi

1. belediyede 76, 2. belediyede 40, 3. belediyede 46, 4. belediyede 29, 5. belediyede 40, 6. belediyede 24, 7. belediyede 43, 8. belediyede 41, 9. belediyede 33, 10. belediyede 10, 11. belediyede 30, 12. belediyede 10, 13. belediyede 14, 14. belediyede 26, 15. belediyede 17, 16. belediyede 11, 17. belediyede 30, 18. belediyede 4 mahalle bulunuyordu. Son iki belediyeden biri Erbaa kazası, diğeri İzmit sancağıydı. Buna göre suriçi İstanbul'da 298, bütün İstanbul'da ise 524 mahalle mevcuttu.

1913'te İstanbul'un tamamı bir daire (Şehremaneti) kabul edilerek, İstanbul 9 şubeye ayrılmıştı.²⁰ Daha önce belediye dairesi denilen yerler "şube" olarak isimlendirilmişti. Suriçi İstanbul, bu şubelerden ilk ikisini teşkil etmekteydi. Şubeler bazında, Beyazıt 131, Fatih 215, Beyoğlu 111, Yeniköy 30, Anadoluhisarı 24, Üsküdar

37, Kadıköy 11, Adalar 11 ve Makriköy 8 mahalleden ibaretti. Buna göre suriçi 346, surdışı ise 232 mahalleden oluşmakta, toplamda bütün İstanbul'da 578 mahalle bulunmaktaydı.

1922'de dahi İstanbul surları dâhilinde bulunan mahallelerin²¹ üçte ikisini geçen yüzyıllarda yaşanan yangın, deprem, salgın hastalık, siyasi ve sosyal sıkıntılara rağmen Fatih devrinde kurulmuş mahallelerin oluşturuyor olması²² şehrin otantikliğini gösteriyordu. 1922 yılına ait bir rehberde şehrin, İstanbul merkez, Üsküdar ve Beyoğlu olmak üzere üç livadan oluştuğu görülmektedir. İstanbul merkez 19 şube ve 353 mahalleden, Üsküdar 8 şube ve 67

²⁰ Şehremâneti Hudûdî Dâhilinde Bulunan Mahallât Esâmîsi, İstanbul 1329.

²¹ İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'de Kâin Mahallât ve Kurânın Hurûf-ı Hecâ Tertibigle Esâmî ve Mensûb Oldukları Maliye Şuabât ve Mülhak Bulundukları Livâ ve Kazâ Esâmîsini Mübeyyin Rehberdir, İstanbul 1338.

²² Ayverdi, Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, s. 84.

İSTANBUL LİVASI

Edirnekapı Akşemsettin Atik Ali Paşa Atik Mustafa Paşa Avcı Bey Çakır Ağa Debbağzade Derviş Ali Efdalzade Hace Ali Hace Hayrettin Hace Kasım Günanî Hacı İlyas Hacı Muhyittin Hatice Sultan Hürrem Çavuş Kariye-i Atik Ali Paşa Karabaş Kâtip Muslihittin Keçeci Pîrî Kefevî Kemankeş Kara Mustafa Paşa Molla Aşkî Muhtesip İskender Neslişah Sultan Perakende Kasım Tutî Abdüllatif	Süleyman Çelebi Defterdar Mahmut Efendi Düğmeciler Emir Buharî Fethi Çelebi Hacı Hüsrev İslam Bey Kasım Çavuş Kızıl Mescid Korucu Mehmet Çelebi Küçükköy Mehmet Bey Nazperver Nişancı Mustafa Paşa Otakçıbaşı Rami Boşnak Rami Cuma Sa'î Ocağı Servi Silahî Mehmet Bey Sufiler Süleyman Subaşı Şah Sultan Takyeci Toklu İbrahim Dede Topçular Uluca Baba Zal Mahmut Paşa Zeynep Hatun	Kâtip Muslihittin Kemal Paşa Kızıl Minare Kızıldaş Koğacı Dede Kuyumcu Bahşayış Mesih Paşa Molla Kestel Murat Paşa Oruç Gazi İsmail Ağa Sufiler Yakup Ağa	Divanyolu Akbiyık Atik Ali Paşa Ayasofya-yı Kebir Bâb-ı Hümayun-Sur dâhili Cezerî Kasım Paşa Derun-ı İmaret Dizdariye Firuz Ağa Güngörmez Hace Ferhat Hace Rüstem Halvacıbaşı İskender Ağa Hüseyin Ağa İshak Paşa Kabasakal Kaliçeci Hasan Ağa Kapı Ağası Mahmut Ağa Kapı Ağası Sinan Ağa Kâtip Sinan-Kadırga Lala Hayrettin Mimar Hayrettin Molla Fenarî- Çatalçeşme Molla Fenarî- Çenberlitaş Nahlbend Seyyid Hasan Tahta Minare Uzun Şücaettin Üçler Üskübî Yerabatan	Fevziyye Firuz Ağa Hace Teberrük Hoşkadem Hüsam Bey Kalenderhane Mimar Ayas Mimar Kemalettin Molla Hüsrev Muhtesip Karagöz Revanî Çelebi Sekbanbaşı İbrahim Ağa Soğan Ağa-Mithat Paşa Süleymaniye Yakup Ağa	Melek Hatun Merkez Efendi Mimar Acem Mimar Sinan Molla Ali el-Fenarî Molla Güranî Molla Şeref Mustafa Çavuş Müneccim Sadi Nuri Dede Öksüzce Hatip Ördek Kasap Sarı Musa Sarı Nasuh Sarı Nasuh- Macuncu Saraç Doğan Selçuk Sultan Seydi Bey Simkeş Suhte Sinan Şirmend Çavuş Takyeci Tarsus Toptaş Uzun Yusuf	
Eminönü Ahî Çelebi Hacı Mustafa Şeyh Mehmet Geylanî	Aksaray Ahmet Kethüda Alemî Bey Baba Hasan Alemî Baklalı Kemalettin Bostancıbaşı Çakır Ağa-Langa Çakır Ağa-Samatya Gureba Hüseyin Ağa Haydarhane İnebey Kâtip Kasım	Adalar Kazası Bahriye-Heybeli Boğaz Adası Camii Dağ-Heybeli Karanfil-Büyük Ada Kınalıada Maden-Büyükada Meşrutiyet- Büyükada Nizam-Büyükada Yalı-Büyükada	Çarşu-yı Kebir Çarşukebir	Hacepaşa Dâye Hatun Demirkapı Dâye Hatun Serveri Elvanzade Emir Hace Kasım Günani Hacepaşa Hubyar Karaki Hüseyin Çelebi Nallı Mescit Sahaf Süleyman Ağa Servi	Şehremini Arpa Emni Aydın Kethüda Beyazıt Ağa Cafer Ağa Defterdar Ahmet Çelebi Deniz Abdal Ereğli Fatıma Sultan Hacı Evliya İbrahim Çavuş İlyaszade İskender Ağa Kadıasker Mehmet Efendi Kaptan Sinan Karabalı Mehmet Efendi Kasap İvaz Kâtip Murat Kâtip Muslihittin- Yenibağçe Kazgancı Sadi Koruk Mahmut Kürkçübaşı Ahmet Şemsettin Macuncu Kasım	Fener Abdi Subaşı Cafer Subaşı Cebecibaşı-Sultan Selim Cibali Karabaş Çerağî Hamza Debbağ Yunus Elvanzade Gül Camii Hammamî Muhyittin Haraççı Kara Mehmet Hızır Çavuş Karabaş-Balal Kâtip Hüsrev Mimar Şücaettin Molla Hüsrev
Eyüpsultan Abdülvedud Ali Paşa-yı Cedit Aşçıbaşı Baba Haydar Cami-i Kebir Cebecibaşı Cezerî Kasım Paşa Davut Ağa Defterdar Kara				Şehzadebaşı Balaban Ağa Beyazıt-ı Veli Camcı Ali Darülhadis Emin Bey Emin Nurettin Ferhat Ağa		

Müfti Ali
Papazzade
Seferikoz
Tahta Minare
Tercüman Yunus
Tevkî Cafer
Üskübî

Fatih

Akseki
Altıpoğaç
Âşık Paşa
Beyceğiz
Bıçakçı Alaettin
Çıkrıkçı Kemalettin
Dülgerzade
Hace Hayrettin
Hace Üveys

Hacı Ferhat
Hacı Hasan
Haraççı Muhyittin
Hasan Halife
Hatip Muslihittin
Haydar
İbn Meddas
İmarat-ı Atik
İskender Paşa
Kasap Timurhan
Kirmasti
Koğacı Dede
Mağnısalı Mehmet
Paşa
Mimar Sinan-
Kumrulu Mescid
Mir-i Miran Hasan
Paşa

Molla Ahaveyn
Molla Zeyrek
Muhyittin Kocevî
Mustafa Bey
Pirinççi Sinan
Sinan Ağa
Şah-ı Huban
Şeyh Mahmut
Resmî
Yarhisar

Kumkapı

Behram Çavuş
Bostanali
Çadircı Ahmet
Çelebi
Çoban Çavuş
Divanali

Dülbendci
Hüsametdin
Emin Sinan
Esir Kemal
Kâtip Sinan-
Tavşantaşı
Kazganî Sadi
Küçük Ayasofya
Kürkçübaşı
Süleyman Ağa
Lala Hüseyin Paşa
Muhsine Hatun
Nişancı Mehmet
Paşa
Saraç İshak
Şehsuvar Bey
Şeyh Ferhat

Tavaşi Süleyman
Ağa

Kocamustafapaşa

Abdi Çelebi
Arabacı Beyazıt
Başçı Mahmut
Beyazıt-ı Cedid
Bazergân Hacı
Hüsrev
Canbaziye-
Cerrahpaşa
Canbaziye-
Kocamustafa Paşa
Davut Paşa
Duhaniyye
Hacı Bayram-ı
Haftanî

Hacı Hüseyin Ağa
Hacı Kadın
Hacı Timur
Hubyar
Kasap İlyas
Kâtip Muslihittin-
Altımermer
Kıçı Hatun
Kocamustafapaşa
Kürkçübaşı Ahmet
Şemsettin
Nevbahar
Sancaktar
Hayrettin
Seyid Halife
Seyid Ömer
Veled-i Karabaş

14-15-16- Üsküdar sokaklarında gündelik hayat (Milligen)

Küçükpazar

Hace Gıyasettin
Hace Halil-i Attar
Hace Hamza
Hace Hayrettin
Hızır Bey
Kâtip Şemsettin
Kepenekçi Sinan
Rüstem Paşa
Sarı Beyazıt
Sarı Timur
Suhte Hatip
Şemsettin Molla
Gürânî
Timurtaş
Voyruk Şücaettin
Yavuz-Er Sinan

Mercan

Atik İbrahim Paşa
Bezzaz-ı Cedid
Dâye Hatun-
Tarakçılar
Mercan Ağa
Samanviran-ı Evvel
Samanviran-ı Sani
Yavaşça Şahin

Makriköy Kazası

Cevizlik
Kartaltepe
Köyiçi
Sakız Ağacı
Şevketiye
Ümraniye
Yenimahalle

Zeytinlik**Yedikule**

Ali Fakih
Çerağî Hasan
Emine Hatun
Emir-i Ahur İlyas
Bey
Fatih Sultan
Mehmet
Hacı Evhadüttin
Hacı Hamza
Hacı Pîrî
Hancı Karagöz
İlyas Çelebi
Kürkçübaşı Hacı
Hüseyin Ağa

Yeni Cami

Hace Alaettin
Hacı Küçük Ahmet
Çelebi
Mahmut Paşa

ÜSKÜDAR LİVASI

Üsküdar
Ahmet Çelebi
Ayazma
Bulgurlu Mescit
Çakırcı Hasan Paşa
Evliya Hacı
Gerede
Gülfem Hatun
Hacı Hesna Hatun
Hamza Fakih
Hayrettin Çavuş
İhsaniye
Kara Davut Paşa
Kefçe Dede
Mirahur
Rum Mehmet Paşa
Salacak
Selimiye
Sinan Paşa
Solak Sinan
Süleyman Ağa
Tavaşî Hasan Ağa
Tenbel Hacı Mehmet
Toygar Hamza

Altunizade

Altunizade
Bulgurlu
İcadiye
Kısıklı
Mecidiye
Ümraniye

Erenköy

Bostancı
Erenköy

Göztepe
İçerenköy
Kozyatağı
Merdivenköy
Sahrayıcedit
Suadiye

Beykoz

Anadolukavağı
Beykoz
Mirşah
Yalıköy

Beylerbeyi

Beylerbeyi
Bostancıbaşı
Abdullah Ağa
Burhaniye
Çengelköy
Kuzguncuk

Haydarpaşa

Hasan Paşa
İbrahim Ağa
Osman Ağa

Selamsız

Arakıyeci Cafer
Arakıyeci Mehmet
Aşçıbaşı
Debbağlar
Kadıasker Ahmet
Efendi
Murat Reis
Pazarbaşı
Selami Ali Efendi
Torbalı
Valideiatik
Yeni Mahalle

Şile Kazası**Ömerli Kazası****Kadıköy**

Cafer Ağa
Tavlacıbaşı
Zühtü Paşa

Kanlıca

Anadoluhisarı
Çubuklu
Göksu
Kandilli
Kanlıca
Paşabahçe-İncirköy
Vanıköy

Kartal Kazası**Gekboze Kazası****BEYOĞLU LİVASI****Ortaköy**

Ortaköy

Arnavutköy

Arnavutköy
Bebek
Kuruçeşme

Beşiktaş

Abbasağa
Cihannüma
Dikilitaş
Etmekçiabaşı
Kaptan İbrahim Ağa
Kılıçali
Köyiçi
Rum Ali
Sinan Paşa-yı Atik
Süleymaniye
Şenlik Dede
Vişnezade
Yeni Mahalle

Büyükdere

Büyükdere

17- Süleymaniye Mahallesi

<p>Gariçe Karyesi Kireçburnu Rumelifeneri Rumelikavağı Sarıyer Tarabya Yeni Mahalle</p>	<p>Firuz Ağa Hace Fatıma Hatun Kâtip Mustafa Çelebi Kazgancı Kuloğlu Küçük Pangaltı Ömer Avni Pürtelaş Hasan Ağa Sakabaşı Sirkeci Mehmet Sormagir Süleymaniye</p>	<p>Keçeci Pîrî Kiremitçi Ahmet Çelebi Kulaksız Pîrî Paşa Sinan Paşa Sütlüce Turşucu</p>	<p>Selime Hatun Sultan Beyazıt Süheyl Bey Yahya Çelebi</p>	<p>Feriköy Büyük Pangaltı Feriköy Kır Mevkii Mecidiye Meşrutiyet Muradiye Şişli Teşvikiye</p>	<p>Hacı Ferhat Hacı Hüsrev Kadı Mehmet Efendi Kurt Çelebi Küçük Hacı Şaban Küçük Piyale Nalınca Sahaf Muhyittin Sahaf Muslihittin Seferikoz Serveri Seyyid Ali Çelebi Sirkeci Muslihittin Tahta Kadı Yahya Kethüda Yeniçeşme</p>
<p>Tarlabaşı Ağa Cami Hüseyin Ağa</p>	<p>Hasköy Abdüselam Ali Bey Karyesi Hacı Şaban Kâğıthane Karyesi</p>	<p>Tophane Çavuşbaşı Hacı Recep İlyas Çelebi Karabaş Kettanî Ömer Paşa Kılıçalipaşa Molla Çelebi Perizat Hatun Sakar Kethüda</p>	<p>Galata Kemankeş Kara Mustafa Paşa Yeni Cami</p>	<p>Kasımpaşa Büyük Piyale Cami-i Kebir Emin Cami Eyyühüm Ahmet Efendi Gazi Hasan Paşa Hacı Ahmet Efendi</p>	
<p>Taksim Ayas Paşa Cihangir Çukurcuma Defterdar Ebülfazl Mehmet Efendi Etmekçibaşı</p>			<p>Galatasaray Asmalımescit Bedrettin Çatma Mescid Hacı Mimi Sarı Lütfi Tomtom Tozkoparan Yazıcı</p>		

18- Eski bir İstanbul sokağı

Kamer Hatun

Kamer Hatun
Tatavla
Yenişehir

Kulekapısı

Alaca Mescid
Arap Camii
Bereketzade
Emekyemez
Hace Ali
Hacı Âmâ
Okçu Musa
Şahkulu
Şehit Mehmet Paşa
Şehsuvar
Yolcuzade-
Müeyyedzade

Mirgün

Ali Pertek
Ali Toparlak
Arpa Emni
Aya Napoli
Ayas Ağa Karyesi
Benaniye Hacı
Osman Reis
Boyacı Karyesi
Ermeni
Esterati Serob
Karabet
Güzelce Ali Paşa
Hacı Kemalettin
İstinye
Kal'a Derunu

Kürkçübaşı
Mahmut Çavuş
Maslak
Mirgün
Molla Çelebi
Molla Fenarî
Neslişah Sultan
Rumelihsarı
Paşmakçı Şücaettin
Yeniköy

mahalleden, Beyoğlu ise 15 şube ve 145 mahalleden oluşmaktaydı. Buna göre İstanbul 1922 yılında toplam 42 şube ve 565 mahalleden ibaretti.

Cumhuriyet'in ilanından bir yıl önce İstanbul'da alfabetik sırayla şu mahalleler yer almaktaydı:

KAYNAKLAR*

- Ahmet Refik, *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, İstanbul 1931.
- Ahmet Refik, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1930
- Akyıldız, Ali, "Muhtar", *DİA*, XXXI, 51-53.
- Canatar, Mehmet, "Kâhya ve Kethüdâ Terimleri Üzerine", *Osmanlı Öncesi İle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, 9-10 Mayıs 2002, Bildiriler, İstanbul 2003, c. 1, s. 181-199.
- Canatar, Mehmet, "Kethüda", *DİA*, XXV, 332-334.
- Canatar, Mehmet (haz.), *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri 1009 (1600) Târihli*, İstanbul 2004.
- Emecen, Feridun, "Fetih Sonrası İstanbul: Cumhuriyet Dönemine Kadar Kısa Bir Tarihçe", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2010, sy. 47-48, s. 49-71.
- Hürel, Haldun, *Semtleri, Mahalleleri, Caddeleri ve Sokaklarıyla A'dan Z'ye İstanbul'un Ansiklopedik Öyküsü*, İstanbul 2010.
- İpşirli, Mehmet, "Pâyitaht İstanbul'un İdaresi ve İdarecileri", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2010, sy. 47-48, s. 27-41.
- Oktay, Tarkan, *Osmanlı'da Büyükşehir Yönetimi: İstanbul Şehremaneti*, İstanbul 2011.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000.
- Osman Nuri (haz.), *İstanbul Şehri Rehberi*, İstanbul 1934.
- Öner, Erdoğan, *İstanbul Şehremaneti (Belediyesi)'nin Kuruluşu ve 1917 Yılı Bütçesi*, Ankara 2008.
- Şahin, İlhan, "Şehir (Osmanlılar'da)" *DİA*, XXXVIII, 446-449.
- Yel, Ali Murat, Mustafa Sabri Küçükkaşçı, "Mahalle", *DİA*, XXVII, 323-326.
- Yücel, İrfan, "İmam (Osmanlı Devleti'nde İmamlık)", *DİA*, XXII, 181-188.

* Dipnotlarda yer almayan kaynaklar.